

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

ATATÜRK ve TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİ

Nurettin HAZAR

Ankara, 2024

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU YAYIN NO: 45

ISBN : 978-975-7604-39-6

1. Basım : 1981

2. Basım : 2024

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

Mebusevleri Mahallesi

Turgut Reis Cad. No. 15 Kapı No: 6

Çankaya / ANKARA

koopkur@gmail.com

Kapak Tasarımı: **Bilge SAĞLAM**

Kapak: Silifke Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi
Anasözleşmesi'nde Atatürk'ün ortaklık
taahhüdünde bulunduğu sayfa ile imzası

Para ile satılmaz.

Basım Yeri:

GÖKSU KAĞITÇILIK-MATBAACILIK

Kazım Karabekir Cad. 39/98 ANKARA

gokhankoç82@hotmail.com

ATATÜRK VE TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİ

İ ç i n d e k i l e r

	<u>Sayfa</u>
Özet	7
1 - Konunun Önemi	11
2 - Kooperatifçiliğimizde Atatürk Gerçeği.....	12
3 - Cumhuriyete Girerken Kooperatifçiliğimiz Ne Haldeydi?.....	12
4 - Atatürk'te Kooperatifçilik Fikrinin Kaynakları.....	15
5 - Atatürk'ün Kooperatifçilikle İlgili Görüşleri ve Hizmetleri	17
5.1 - 1923 Birinci İzmir İktisat Kongresinde	18
5.2 - «Kooperatif Şirketler» Kitabı Yayınlanıyor.....	19
5.3 - İstihsal, Alım - Satım Kooperatifleri Nizamnamesi.....	23
5.4 - İtibari Zirai Birlikleri Kanunu.....	23
5.5 - Örnek Çiftçi Atatürk	24
5.6 - Kooperatifler Ticaret Kanununa Giriyor.....	24
5.7 - Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu	25
5.8 - Atatürk'ün 1931 İzmir Konuşmaları.....	26
5.9 - İktidar Partisi Programında Kooperatifçilik.....	27
5.10 - İlk Uygulamanın Olumlu Sonuçları.....	28
5.11 - Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri kanunları	29
5.12 - Atatürk ortaklaşa makina Kullanılmasını Öğütlüyor.....	29
5.13 - Kooperatifler yurt sathına Yayılıyor.....	30
5.14 - Kooperatiflere tanınan Muafiyet ve İstisnalar.....	31
6 - Kooperatif Ortağı Atatürk.....	32
7 - Kooperatiflerin Finansmanı.....	34
8 - Atatürk ve Türk Kooperatifçilik Kurumu.....	37
9 - Kooperatiflerimiz Atatürk'e nasıl Lâyık Olabilir?.....	46
10-Sonuç.....	52
Bibliyografya.....	54

ATATÜRK AND TURKISH CO-OPERATION

C o n t e n t s	<u>Sayfa</u>
Summary	9
1 - Importance of Subject	11
2 - The Atatürk reality in our co-operation	12
3 - The shape of Turkish co-operation on the eve of Republic.....	12
4 - Roots of the co-operation thought of Atatürk.....	15
5 - Atatürk thoughts on and service to the co-operation.....	17
5.1 - At the 1923 First Congress of Economy in İzmir;	18
5.2 - The book on «co-operative Societies» published;.....	19
5.3 - By-laws of production, purchase and sale co-operatives; ..	23
5.4 - Law on agricultural unions;.....	23
5.5 - Atatürk as the model farmer;	24
5.6 - Co-operatives admitted into the Code of Commerce;.....	24
5.7 - Law on agricultural credit Co-operatives;.....	25
5.8 - Atatürk's İzmir speeches of the party in power;.....	26
5.9 - Co-operation in the programme of the party in power.....	27
5.10 - Favorable results of first implementation;.....	28
5.11 - Laws on agricultural sales and credit co-operatives	29
5.12 - Atatürk recommend the jointuse of machinery;.....	29
5.13 - Spread of co-operatives over the wohle of country;.....	30
5.14 - Exemptions and immunities granted to co-operatives;.....	31
6 - Atatürk as a co-operative member.....	32
7 - Co-operative Financing.....	34
8 - Atatürk and the Turkish Co-operative Association	37
9 - The way to merit his memory.....	46
10-Conclusion.....	52
Bibliography.....	54

Ö N S Ö Z

Büyük **Atatürk**'ün Doğumunun 100. Yıldönümünü münasebetiyle, O'nun direktifleriyle kurulan ilk ilmî dernek olan Türk Kooperatifçilik Kurumunca tertip edilen 100. yıl Kooperatifçilik Kongresinde «**Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler**» ana konusu işlenmiştir (21 - 23 Aralık 1981).

Bu ilmi Kongrede, Türk Kooperatifçiliğinin **Mithat Paşa**'dan sonra ikinci büyük Kurucusu olan **ATATÜRK**'ün kooperatifçilik görüşlerinin ve kooperatifçiliğimize yaptığı hizmetlerin dile getirilmesi kadar tabîî bir şey olamazdı. Bu sebepten, Kongrenin ilk tebliği «**Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği**» olmuştur.

Tebliğde; Atatürk'ün kooperatifçiliğe verdiği önem, kooperatifçilik hakkındaki görüşleri ve öğütleri, kooperatiflerin millî ekonomimiz içinde lâyık olduğu yeri alması yolunda verdiği direktifler, kooperatiflerin gelişmesi için lüzumlu hukuki ortamı sağlaması, kooperatiflerin ihtiyacı olan finansmanı müesseselerini kurması veya mevcutlarını güçlü hale getirmesi ve nihayet biri tüketim ve ötekisi zirai kredi alanında iki kooperatifin kurucusu ve ortağı olmak suretiyle millete örnek olması belirtilmiştir. Bu gerçekler, **Atatürk**'ün konuşma ve sözlerine, vücuda getirdiği eserlere ve O'nun kooperatifçiliği ile ilgili olarak elde edilebilen belgelerin tamamına dayandırılmıştır. Bu bakımdan, söz konusu tebliğin bu alanda yapılan ilmî çalışmaların en etraflısı ve hepsinden önemlisi en objektifi olduğu düşünülmektedir.

Cumhuriyetimizin Kurucusu **Mustafa Kemal Atatürk**'ün bütün cepheleriyle incelenip millete ve dolayısıyla insancıl ve barışçı felsefesiyle mal olduğu bütün dünyaya tanıtıldığı

bu sıralarda **Kooperatifçilik Atatürk**'ü anlatan bu eserin ayrı bir kitap halinde hazırlanarak herkesin istifadesine sunulmasını uygun bulduk. Kitaba, tebliğde yer almayan **Atatürk**'ün Kooperatifçilik çalışmalarıyla ilgili fotoğraflar ve belgeler de eklenmek suretiyle, eser sahibi **Nurettin HAZAR**'ın savunduğu tezin müşahhas delilleri ortaya konulmuş ve kitap zenginleştirilmiştir.

O'nun eseri olan Kurumumuz, Doğumunun 100. yılında hatırasına adadığı bu eserle, Büyük Atatürk'e sonsuz şükranlarını bir kere daha sunmakla mutluluk duyar.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

ATATÜRK VE TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİ

ÖZET

Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümünde O'nun Kooperatifçiliğini anlatmak fırsatını elde ettiğimizden ötürü büyük mutluluk duymaktayız.

Atatürk Cumhuriyetimizin kurucusu olduğu kadar modern kooperatifçiliğin de kurucusudur. Ondokuzuncu yüzyılda, Mithat Paşa kooperatifçilik yönünden neyse Atatürk de yüzyılımızda odur.

O'nun iktidara geçtiği yıllarda kooperatifçilik kitleye mal olmaktan çok uzak olduğu gibi, bunu millete anlatacak, mücadelesini yapacak ve gerekli ortamı hazırlayacak kuvvetli ve nüfuzlu düşünür ve uygulamacılar da henüz ortada yoktu. Bu durumda Batı'da olduğu gibi kooperatiflerin alttan gelecek arzu ve teşebbüsle doğup gelişmesini beklemek ne dereceye kadar doğru olabilirdi? Bu bekleyiş çok uzun yıllar sürebilirdi. Sonra, bizim toplumumuzun ancak yukarıdan gelen teşvik, hatta teşebbüslere göre harekete geçme eğilimini gösteren bir mizaca sahip olduğu da öteden beri bilinen bir gerçektir.

Bu sebeplerden kooperatifçilik büyük bir koruyucuya ihtiyaç gösteriyordu. Türk Kooperatifçiliğinin bu Koruyuculuğu Atatürk'ün şahsında bulması büyük bir talih eseri olmuştur. O, yalnız koruyucu değil, aynı zamanda Kurucu da olmuştur. Batı ülkelerinde bu alanda mücadele edenler, hatta Devlet bu işlere karışmasın diyenler bile, Devletin gerekli ve yeterli hukuki ortamı hazırlaması lüzumunu belirtirken ve yıllarca didinip çabalarken Atatürk sayesinde sözkonusu ortam kendiliğinden meydana gelmiştir.

Böylece kooperatifçilerin işleri çok kolaylaşmış oluyordu, Atatürk olmasaydı, kooperatifçiliğimiz bugünkü seviye-

sine gelemezdi, veyahut hiç değilse bu durumu görmek için daha uzun yıllar beklemek gerekirdi.

Atatürk, yalnız bir Devlet Başkanı olarak değil, aynı zamanda kooperatifçiliği teşvik eden, öğütleyen ve öğreten bir fikir adamı ve ğretmen gibi davranmış ve kooperatiflere filen ortak olmak suretiyle Türk milletine örnek olmuştur. O'nun hizmet ve yardımlarını minnet ve şükranla anıyoruz.

Türk Kooperatifçiliği büyük gelişmeler kaydetmiş olmakla birlikte, henüz çözümlenmemiş meseleleri bulunduğu da bir gerçektir. Bu alanda başta Devlet kuruluşları olmak üzere btn kooperatif severlere grev dşmektedir.

ATATÜRK AND THE TURKISH CO-OPERATION

SUMMARY

It gives us great pleasure to have the opportunity to explain his co-operation ideas on his centennial.

Atatürk is the founder as much of the co-operation of Turkey as of the Republic. In fact, it can be contended that Atatürk is the alter ego in twentieth century of Midhad Pasha of the preceding century.

At the time when he came to power, the co-operation was a far cry from being a mass-appreciated idea, nor were there any strong and influential theoreticians and practitioners to impart this philosophy to the nation and to inculcate its benefits into minds. Under such circumstances, it would delay the matter almost indefinitely. Likewise, it is a known fact that the Turkish society acts in accordance with the encouragements and incentives given from higher up.

For these reasons, the development of co-operation needed such a protection. It is indeed a great luck for the Turkish co-operation to find this protection in Atatürk, who was not only a protector, but also a founder. Those who fight in this field in Western countries and even who maintain that the State should refrain from any activity in connection with the co-operation maintain that the State should prepare the necessary and suitable ground. This ground was formed with little effort under Atatürk's leadership.

Consequently, the work of co-operators was made a lot easier. Had it not been for Atatürk, our co-operation could not reach its present-day strength, or at least it would be necessary to await for long years to seen the current stage.

Not only as a statesman, but also as a thinker and instructor who encouraged, taught and expounded the movement, and became an example through actual membership in a number of co-operative societies. We remember his work and services with thanks and gratitude today.

Though it has made great strides forward, it is a fact that the Turkish Co-operation still has problems awaiting solution. All co-operators and the States have a lot to do in this field.

ATATÜRK VE TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİ

1- Konunun Önemi

Büyük Atatürk'ün kooperatifçiliği, Remzi Saka'nın 1949 yılında bir dergide çıkan ve konunun derinliğine inilmeyen bir yazısı istisna edilirse, sanırız ilk defa tarafımızdan kaleme alınan küçük bir yazıda 1964 yılında dile getirilmiştir. (1) «T. C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi»nde yayınlanan bu yazıdan sonra, oldukça geniş bir incelememizi, metni «Kooperatifçilik» dergisinde de çıkan, Türk Kooperatifçilik Kurumunun düzenlediği bir konferansta sunmuşuk. (2)

Atatürk'ün 100 üncü doğum yıldönümüne rastlayan 1981'de konuya rağbet gösterilmesini ve çeşitli yazarlar tarafından işlenmesini memnurlukla karşılıyoruz.

100. Doğum Yıldönümünün kutlandığı bu sırada O'nun kooperatifçilik yanının da anlatılmasını hem tabii ve hem de gerekli saymak lazım gelir. Çünkü **Atatürk** bugünkü Türk Devletinin kurucusu olduğu kadar, **Mithat Paşa**'dan sonra ikinci en büyük kooperatifçimizdir. O'nun hatırasına tertiplenen ilmî bir Kooperatifçilik Kongresinde **Atatürk**'ün, kooperatifler hakkındaki görüşlerini ve Türk Kooperatifçilik Hareketine getirdiği yenilik ve dinamizmi anlatmamak büyük bir eksiklik olurdu. Bu hususu taktir edip, kongre programına «Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği» konulu bir tebliğle katılmamıza imkân veren Türk Kooperatifçilik Kurumuna ve Kongre Tertip Heyetine teşekkür borçluyuz.

(1) **Remzi Saka**, «Atatürk ve Kooperatifçilik», Kooperatif Dergisi, sayı 33 35, 38-42, 44, 46-48, 1948 1949 - Ankara. (Derginin Sahibi ve Neşriyat Müdürü: Dr. Yusuf Saim Atasagun)

Nurettin Hazar, «Atatürk ve Kooperatifçilik», T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi, sayı 3, sf. 7 10 Ekim - Aralık 1964, Güzel Sanatlar Matbaası - Ankara.

(2) **N. Hazar**, «Atatürk ve Kooperatifçilik», Kooperatifçilik Dergisi, sayı 33, sf. 3 - 11.

2 - Kooperatifçiliğimizde Atatürk Gerçeği

Atatürk Cumhuriyetimizin olduğu kadar modern Türk Kooperatifçiliğinin de kurucusudur. Ondokuzuncu yüzyılda, Mithat Paşa Kooperatifçilik yönünden neyse Atatürk de yüzyılımızda odur.

O'nun iktidara geçtiği yıllarda kooperatifçilik kitleye mal olmaktan çok uzak olduğu gibi, bunu millete anlatacak mücadelesini yapacak ve gerekli ortamı hazırlayacak kuvvetli ve nüfuzlu düşünür ve uygulamacılar da henüz ortada yoktu. Bu durumda Batı'da olduğu gibi kooperatiflerin alttan gelecek arzu ve teşebbüsle doğup gelişmesini beklemek ne dereceye kadar doğru olabilirdi? Bu bekleyiş çok uzun zaman yıllar sürebilirdi. Sonra bizim toplumumuzun ancak yukarıdan gelen teşvik, hatta teşebbüslere göre harekete geçme eğilimini gösteren bir mizaca sahip olduğu da öteden beri bilinen bir gerçektir.

Bundan başka kooperatiflerin bünyemize girmesini, bilerek veya bilmeyerek istemiyenler vardı. Bunların büyük iktisadi güçler karşısında kendileriyle savaşa girmek ve bu savaşı başarıya ulaştırmak gelişigüzel kişilerin harcı değildi.

Bu sebeplerden kooperatifçilik büyük bir koruyucuya ihtiyaç gösteriyordu. Türk Kooperatifçiliğinin bu **koruyuculuğu** Atatürk'ün şahsında bulması büyük bir talih eseri olmuştur. O, yalnız koruyucu değil, aynı zamanda **Kurucu** da olmuştur. Batı ülkelerinde bu alanda mücadele edenler, hatta «Devlet bu işlere karışmasın» diyenler bile, Devletin gerekli ve yeterli hukuki ortamı hazırlaması lüzumunu belirtirken ve yıllarca didinip çabalarken bizde Atatürk sayesinde ortam kendiliğinden meydana gelmiştir.

Böylece kooperatifçilerin işleri çok kolaylaşmış oluyordu Atatürk olmasaydı, kooperatifçiliğimiz bugünkü seviyesine gelmezdi, veyahut hiç değilse bu durumu görmek için daha uzun yıllar beklemek gerekirdi.

3 - Cumhuriyete Girerken Kooperatifçiliğimiz Ne haldeydi

Gazi Mustafa Kemal, dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; iktisadi konulara, ancak İstiklâl Harbinin

sona ermesinden sonra, 1923 yılı başlarından itibaren eğilmek imkânını bulmuşlardır. İşte bu iktisadi meseleler arasında kooperatilere de yer verilmiştir.

Acaba İstiklâl Harbinin zaferle sonuçlandığı 1922 sonlarında, hudutları yeniden çizilmekte olan Türkiye’de kooperatifliğimizin durumu ne idi

1863 yılında «**Memleket Sandıkları**» ile başlayan zirai kredi kooperatiflerimiz 1863’de «**Menafi Sandıkları**» adını aldıktan sonra, 1888 yılında «**Ziraat Bankası**» na dönüşmüş ve bu suretle bu alandaki kooperatifçilik hareketine uzun bir ara verilmiştir. (3)

Bundan 26 yıl sonra çıkarılan 10 Nisan 1330 (1914) tarihli **Ziraat Bankası Kanunu Muvakkatı** ile 2 yıl sonra yürürlüğe konulan 23 Mart 1332 (1916) tarihli **Ziraat Bankası Kanunu**, kooperatiflere ikrazat yapabileceği yolunda hükümler getirmiştir. Gerçekten bu kanunlardan birincisi, Bankanın «Kanun dairesinde teşekkül edip Bankanın Merkez Meclisi İdaresince şayanı itibar görülen Ziraat Koooperatifleri Şirketlerinin senedat ve evrakı ticariyesini gene Meclisi İdarece tayin olunacak hudud ve şerait dairesinde iskonto edeceğini» ve ikincisi de, «Kanun dairesinde teşekkül edip Bankanın Merkez Meclisi İdaresince şayanı itibar görülen ve Bankanın teftiş ve murakabesini kabul eden Ziraat Kooperatif Şirketleri yedindeki lâakal iki muteber imzayı havi poliçe ve emre muharrer senetler» karşılığında da ikrazatta bulunabileceği (her iki kanunun 2/7 maddesi) (4) öngörülmüşse de aşağıda sözü edilen satış kooperatiflerinden başka) bu tarihlerde herhangi bir zirai kooperatife rastlanmamaktadır.

1914’te Aydın’da kurulan «**Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı**» ile başlayan ve, «**Kula Palamutçular Kooperatifi**» ve «**Balçova Sebze Satış Kooperatifi**» ile devam eden tarım satış kooperatiflerimiz, harp ve düşman işgali sebebiyle

(3) N. Hazar, «Kooperatifçilik Tarihi», sf. 270 - 271.

(4) Y. S. Atasagun, «Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, 1888 - 1939», Mevzuat İlavesi, sf. 42 - 48.

le 1919 - 1923 yılları arasında faaliyetlerini durdurduğundan, (5) bu sıralarda hiçbir satış kooperatifi mevcut değildi.

Haklarında az-çok sağlıklı bilgi sahibi olduğumuz ilk **tüketim kooperatifi**, 1913 yılında İstanbul'da Fatih semtindeki Çırcır Mahalesinde kurulmuştur. Bunu, Çarşamba, Fatih, Galata, Şehzadebaşı, Küçük Mustafapaşa, Eyüp, Kadıköy ve Sultanahmet İstihlak Kooperatifleri tahip etmiştir. Harp yıllarında halkın nisbeten kolay ve ucuz fiyatla gıda ve ihtiyaç maddeleri bulmasına yardımcı olan bu kooperatifler ve 1916'da kurulan Sultanahmet Kooperatifinin 1917'de açılan Gedikpaşa, Nuruosmaniye, Eminönü vb. şubeleri 1919 yılında -ne yazık ki- kapanmıştır. Ancak üç yıl sonra 1921'de gene İstanbul'da **«Memurin Erzak Kooperatifi»** meydana getirildiği görülmektedir. (6)

İşte Cumhuriyetin ilânından önceki dönemde kaydına raslanan tek kooperatif budur.

Hiçbir fiili sonuç getirmiyen 1913 tarihli Vilayetler İdaresi Kanununun «zirai teavün şirketlerinin» kurulmasına dair hükmü hariç tutulursa, (7) Kooperatifçilik Hukuku adına kayda değer tedvin edilmiş herhangi bir metin mevcut olmadığı gibi, yürürlükteki (Kara) Ticaret Kanununda Kooperatif Şirketlere yer verilmemiş bulunuyordu.

(5) **M. Yiğiter**, «Genel Kooperatif Tarihi ve Bilgisi», sf. 55 - 58;

N. Hazar, «Tarım Satış Kooperatifleri ve Meseleleri», sf. 9 -13;

N. Hazar, «Kooperatifçilik Tarihi», sf. 272 - 274;

M. Yiğiter, «Ege'de Kooperatifçiliğin Doğuşu», «Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçiliğimiz», sf. 86 - 94;

İrfan ünver Nasrettinoğlu, «Türk Kooperatifçilik Kurumu Fahri Başkanı Celal Bayar'la Sohbet», Karınca Dergisi; sayı 533, sf. 49 - 55, Mayıs 1981, Ulucan Matbaası - Ankara.

(6) **Ahmet Cevat Emre**, «İki Neslin Tarihi», sf.- 175 - 180, Hilmi Kitabevi, İstanbul - 1960.

N. Hazar, «Kooperatifçilik Tarihi», sf. 278 - 279;

N. Yiğiter, «Genel Kooperatif Tarihi ve Bilgisi», sf. 61 - 62;

Selahattin Sözeri, «Türkiye'de İstihlak Kooperatifleri», Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No. 1, sf. 34 - 37, Ankara - 1945.

(7) **Y. S. Atasagun**, «Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929 1939», sf. 2, Keman Matbaası, İstanbul 1940.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, o sıralarda Türkiyemizde **Kooperatifçiliğe sıfırdan başlamak gerekiyordu.**

4 - Atatürk'te Kooperatifçilik Fikrinin Kaynakları

Çağdaş Kooperatifçiliğin manevi gücü olan yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik, karşılıklı saygı Türk âdet ve gelenekleri arasında esasen vardır Çünkü bir Türk Kurumu olan Ahi Birliklerinin de dayandığı temelde bunlar mevcuttur.

Onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da başlayan, Devlet kurucusu ve koruyucusu olarak bilinen Ahi Birlikleri sonradan Gedik veya Türk Loncalarına dönüşmüş ve 1913 yılında resmen ortadan kalkmıştır. Ancak bunlara ait törelerle mesleki törelerin yakın zamana kadar birçok yerlerde devam ettirildiği ve bu yerler arasında eski Rumeli Topraklarımızın (8) bulunduğu belirtilmektedir.

Mithat Paşa da, 1863 yılında Memleket Sandıklarının temelini gene Rumeli Topraklarında (Şehirköyü yahut Piroz kaza merkezinde) atarken, gerek Ahilik müessesesinden ve gerekse imece adetimizden faydalanmıştır.

Genç Kurmay Subayı **Mustafa Kemal**'in bu gerçekleri çevresinde gördüğüne ve dikkatle takip ettiğine inanmak lazımgelir. Onun Askeri Ateşe olarak bulunduğu sırada (27.10.1913 - 2.2.1915) Kooperatif hareketinin canlı olduğu Bulgaristan ve öteki Balkan memleketlerinde (*) bu sayede elde edilen fayda ve kazançların gözünden kaçmadığı da muhakkaktır. (9)

«Büyük Devletler kuran ecdadımız büyük ve şumulü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk

(8) **M. Çağatay**, «Bir Türk Kurumu Olan Ahilik», sf. 143 - 156.

(9) **Nazif Karaçam**, «Atatürk'te Kooperatifçilik Fikrinin Kaynakları», Karınca», sayı 534, sf. 12 - 13, Haziran 1981 - Ankara.

(*) Erkânıharp Kaymakamı Mustafa Kemal Bey 27.10.1913 - 2.1.1915 tarihleri arasında Sofya'da (1 Mart 1914 den itibaren aynı zaman da Bükreş, Belgrad ve Çetine'de) Ateşemiliterlik görevinde bulunmuştur.

çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.» (10)

Bu öğütleri veren **Gazi Mustafa Kemal**'in Cumhuriyetin, onuncu yılında da «**Asla şüphem yok ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni kaabiliyeti bundan sonraki inkişâfı ile atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır**» dediğini hatırlıyalım!..

O'nun öğrenilmesini ve incelenmesini istediği «**Türklüğün büyük ve şumullü medeniyeti ve unutulmuş büyük medeni kaabiliyeti**» arasında, öteki Türk Gelenek ve Müesseseleriyle birlikte, Ahiliğin de yer aldığına ve bu bakımdan kendisinin **Ahi Birliklerinin ve Milli Türk Loncalarını** yakından bildiğine şüphe yoktur.

Atatürk'ün çağdaş ekonomik hayatın bir gereği olarak da kooperatifçilik hareketiyle ilgilenmesi gerekirdi Çünkü O, «**Gözlerimizi kapayıp. mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihanla alakasız yaşayamayız. Bilakis müterakki, müteceddit bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız**» diyordu. Medeni hayatın medeniyetin içinde olmanın bir işareti de çağdaş kooperatifler değil midir?

Atatürk'ün şu düşünceleri eski Türk adetleri (Ahilik vb.) ve kooperatifçilik ilkelerinden başka nedir?

«**Başkasına olan iyilik, bize de iyiliktir. Başkasına olan kötülük bize de kötülüktür. Bağlılık (dayanışma solidarite) bizi başkaları için musamahakar yapar çünkü başkalarının kusurlarında bizim de istemiyerek ekseriye beraber suçlu olduğumuzu gösterir. Hülasa, bağlılık (dayanışma) (herkes kendi için) yerine, (herkes herkes için) düşüncesini koyar. Bu düşünce içtimaidir, millîdir, geniş ve yüksek» manasıyla insanidir.**» Alman **Raiffeisen** kooperatiflerinin şiarının da «**Einer für Alle, Alle für Einen**» (Birimiz Hepimiz, Hepimiz birimiz için) olduğunu hatırlıyalım!.

Atatürk, 16 Mart 1923 tarihindeki Adana konuşmasında da şöyle diyordu: «**İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaf-**

(10) **A. Afet İnan** «M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım» sf. 111

fak olamazlar. Çünkü Allah insaları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkumdur. Bu iştirak faaliyeti adeta bir ihtiyacı ilahi olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız.» (11)

5 - Atatürk'ün Kooperatifçilikle İlgili Görüşleri ve Hizmetleri

Bu genel değerlendirmeden sonra, Atatürk'ün kooperatifçilik konusundaki görüşlerinin ve hizmetlerinin ayrıntılı açıklanmasına geçilebilir.

Atatürk milletini «muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak» için, her işte olduğu gibi, sosyal ve ekonomik alanda da gerekli öğütleri vermiş, gidilecek amacı göstermiş, her tedbiri düşünmüş ve almıştır. O zamanki memleket nüfusunun % 80 i çiftçilerden meydana geldiğine ve millî hasılanın büyük çoğunluğunu tarım ve hayvancılık teşkil ettiğine göre, yurt kalkınmasının bu dallarda yapılacak hamlelerle mümkün olabileceği açıktı.

Onun içindir ki, o, harp meydanlarındaki işini bitirir bitirmez kılıcını çıkarıp duvara asmış ve «**Kılıç ve Saban; bu iki fatih-ten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu**» (Adana konuşması, 16.3.1923). (12) «**Kılıçla fütühat yapanlar, sabanla fütühat yapanlara binnetice terk-i mevki etmeğe mahkûmdur.... Kılıç kullanan kol yorulur, fakat saban kullanan kol hergün daha çok kuvvetlenir ve hergün daha çok (kudrete) sahip olur**» (İzmir İktisat Kongresi Konuşması, 17.2.1923) (13) diyerek ekonomik ve sosyal, alanlara yönelmiştir.

İktisadi alanda giriştiği sayısız kalkınma teşebbüsleri. ve elde ettiği başarıları yanında **Atatürk**'ün tarım ve kooperatifçiliğe ayrı bir önem verdiği görülmektedir.

(11) **A. Afet İnan**, adı geçen eser, sf. 103 - 104; Köyişleri Bakanlığı, «Atatürk'ün Tarım ve Kooperatifçilik Fikir ve Görüşleri», sf. 12,

(12) **K. Arıburnu**, «Atatürk'ün Milli Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri », sf. 29 - 30.

(13) **A. G. Ökçün**, «Türkiye İktisat Kongresi » , sf. 243 - 256

5.1 - **1923 Birinci İzmir İktisat Kongresinde** : 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında Gazi'nin direktifiyle İzmir'de toplanan (Birinci) İktisat Kongresinde yapılan konuşmalarda ve alınan kararlarda Yeni Türkiye Devletinin kooperatifçilik konusundaki ilk görüşlerine raslamaktayız.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra kürsüye gelen İktisat Vekili **Mahmut Esat (Bozkurt)** (1892 - 1943) şunları söylüyordu: «Asrımızın iktisat cidaline girerken münferit değil, **fakat toplu bulunmak mecburiyetindeyiz**. Çünkü asrı hazır iktisadiyatı bunu istilzam ediyor. Ferdi teşebbüsler, toplu yabancı iktisat dünyası karşısında ezilmeğe, akim kalmağa mahkumdurlar. Binaenaleyh her türlü şirketler vücuda getirilmeli ve bilhassa memleketimizin ihtiyacatım tamamen ifade eden kooperatif şirketlere fazla ehemmiyet verilmelidir.»⁽¹⁴⁾

Aynı kongrede «Çiftçi Gurubunun, İktisadi Esasları» başlığı altında alınan kararların «**Ziraat Bankası ve İtibari Zirai Esasları**» bölümünde şunlar yer almaktadır :

«**Madde 1 - Hükümetin Ziraat Bankasından aldığı paralan mümkün mertebe sür'atli ve her borca tercihan iade etmesi ve bundan böyle Ziraat Bankası sermayesinin Hükümet tarafından hiçbir sebep ve bahane ile bir diğer tarafa sarf edilmemesini temin.**

«**Madde 5 - Ziraat Bankasının nezaret ve muavenetiyle teavün şirketlerinin (*) bir an evvel tesisi ile menafi ve sureti teşkil ve idaresi hakkında risaleler neşri.**

«**Madde 6 - Seferberliğin bidayetinden beri çiftçiden alınmış olan her nüevi hayvanat, hububat ve iaşe zahiresi bedellerinin ve başka suretlerle vuku bulan her cins nakliyat ücretlerinin Hükümetçe ödenmesi ve bunların teşekkül edecek olan teavün şirketlerine itasiyle mukabilinde alacaklı olan çiftçilere şirket hisse senetlerinin verilmesi.**»

Görüldüğü gibi, Kongre, Devletin çiftçilere mal ve hizmet bedellerinden ileri gelen borçlarının, kurulacak teavün

(14) **Aynı eser**, sf. 265, 1339 (1923) İzmir - Anadolu Matbaası basılı «İktisat Esaslarımız» adlı eserden (sf. 67 -76) naklen. (*) Kooperatiflerin.

şirketlerine (ziraat kooperatiflerine), alacaklı çiftçilerin sermaye payları olarak ödenmesini kararlaştırmıştır.

Bu karar veya dilekler tam olarak gerçekleşmemekle birlikte, Harpten yeni çıkmış bir toplumun eğilim ve isteklerini belirtmesi bakımından önemlidir. Şüphesiz alınan kararlarda gazisinin işaretleri rol oynamıştır. O'nun, kongreye iştirak eden İktisat Vekili, mebus, çiftçi ve iş adamı gibi kendine yakın kimseler kanalıyla bazı konularda kararlara yön vermiş olabileceğini kabul etmek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca, bunda kooperatifçiliğe inanmış üyelerin rolleri olduğu muhakkaktır. Delegelerin tam bir listesini göremediğimizden, kooperatifçilikle fiilen uğraşan kaç kişinin Kongreye katıldığı tesbit edilememiştir. Ancak Ege'deki 1911 - 1914 satış kooperatifçiliği hareketinin önderlerinden **Kazım Nuri**'nin (Çöriş'in) Aydın temsilcisi olarak Kongrede bulunduğu kayıtlara geçmiştir.⁽¹⁵⁾

Özetlersek, **Gazi Mustafa Kemal Paşanın direktifleriyle toplanan İzmir İktisat Kongresinde, daha 1923'ün başların da kooperatifçiliğin düşünülmüş olması ve çiftçilerin kurulacak kooperatülere ortak edilmesi ve bu kooperatülerin kuruluş sermayesinin -çiftçiye olan borcuna mahsuben-** Devletçe karşılanması yolundaki kararı nem tarihi bir mahiyet taşımakta ve hem de büyük bir ileri görüşlüğü ifade etmektedir.

5.2 - «Kooperatif Şirketler» Kitabı Yayınlanıyor

İzmir İktisat Kongresinin bitiminden sadece 15 gün geçtikten sonra çıkarılan küçük bir kitap, kongrede alınan «teavün şirketlerinin bir an evvel tesisi ile menafi ve sureti teşkil ve idaresi hakkında **risaleler neşri**» kararının tesadüfi olmadığı, önceden hazırlanan bir programın sistemli bir uygulamasından ibaret bulunduğunu göstermektedir. Bu küçük kitap «**Kooperatif Şirketler**» adını taşımaktadır.

Cumhuriyetin ilânından yedibuçuk ay önce 19 Mart 1923 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından yayımlanan bu eser, şu başlıklar altında altı bölümü ihtiva etmektedir :

(15) Aynı eser, sf. 193 ve 395 - 396.

- I - Kooperatif şirketi ne demektir?
- II - Kooperatif şirketlerin fevaidi.
- III - Kooperatif şirketlerinin enva'ı ve farkları?
- IV - Kooperatif şirketlerinin sureti teşkil ve idaresi.
- V - Muhtelif memleketlerdeki kooperatif şirketleri hakkında malumat.
- VI - Köy muallimlerini vazife başına davet.

«Kooperatif şirketler» de, kooperatifçilik ve kooperatifler hakkında «iftilerimizin, sanatkarlarımızın ve tacirlerimizin muhtaç oldukları» kısa, fakat öz bilgiler ve gtler bulunmaktadır. Batı ülkelerinden ve özellikle Birinci Cihan Harbinden nceki Bulgaristan kooperatiflerinden örnekler verildiğine bakarak, kitaptaki -teknik bilgiler dışında kalan- görüş ve düşüncelerin, 27.10.1913 - 2.2.1915 tarihleri arasında Sofya'da Osmanlı Devletinin Askeri Ateşeliğini yapmış bulunan «**Atatürk**'e ait olduğundan, hatta -uslup benzerliği de göz önüne getirilirse- O'nun kaleminden çıktığından şüphe etmemek lazımgelir. (16)

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir İktisat Kongresinde söylediği «**Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi muzafferiyetlerle tetvi edilmezlerse, husule gelen zaferler payidr olamaz.**» sözlerinden sonra adı geçen kitabın «Mukaddeme»sinde şu görüşlere yer verilmektedir :

«Memleketimizin kurtuluş arelerinden biri de kooperatif şirketleri teşkil etmektir.»

«iftilerimizin, sanatkâr ve esnafımızın işlerinde terakiki edebilmeleri, az hizmete çok kar getirecek teşebsleri başarabilmeleri için en kestirme are olan kooperatif şirketlerinin memleketimizde de teşekkülleri ve çoğalmaları milletimiz için başlı başına bir zaferi iktisadi teşkil edecektir. Filhakika yalnız başına sahiplerine faydalı olmıyan ufak emlk ve araziyi ve biriktirilmış paraları bir araya getirip, b-

(16) Bu konuda ayrıca bakılabilir : **N. Hazar**, «Kooperatif şirketler Kitabını Kim Yazdı?», Karınca, sayı 538, sf. 4 - 5, Ekim 1981 - Ankara.

yük işler yapabilecek, büyük sermayeler vücuda getirmek demek olan bu **kooperatif şirketleri teşkilâtı bizim için bugünkü ihtiyaçlarımızı temin edecek ve hayatımızı yükseltecek en mühim bir teşkilattır:...** Bize lazımgelen kuvvet ve sermayeyi ancak kooperatif şirketleri temin edebilecekler... Kooperatif şirketlerinin esnaf, çiftçi ve ahaliye temin ettiği büyük faydalar maateessüf henüz memleketimizde takdir edilmemiş ve halkımız tarafından bu gibi şirketler teşkili hususunda hiçbir teşebbüs yapılmamıştır. Diğer memleketliler... Esnaf, çiftçi, sanatkâr ve amelenin mevkii içtimaiyesini yükseltecek ve bunları rahat yaşatabilecek yegâne çarenin aralarında kooperatif şirketleri teşkil etmek olduğunu takdir etmişler ve bu sayede çok mühim netice ve muvaffakiyetler temin etmişlerdir... Memleketimizde... **ilk sırada kooperatif şirketleri teşkiline çalışmak ve halkı bu hususta tenvir etmek, icabında öneyak olmak hiç şüphesiz münevver iktisatçılarımızın en büyük borcu ve vazifesidir.»**

Kitapta, kooperatif teşkilâtının milletimize yabancı bir teşkilat olmadığı, «ittihat kuvvet getirir» düsturunun kıymetini anlayan ecdadımızın asırlarca önce esnaf loncalarıyla bu teşkilâtın ilk esaslarını koymuş bulunduğu da kaydedildikten sonra, eğitimin lüzumuna şu cümlelerle işaret edilmektedir : «Bilhassa bu teşebbüslerin faydalarını ve ehemmiyetini halka öğretmek ve tanıtmak ve bu hususta fikirlerini hazırlayıp kendilerine bu ihtiyaçları duyurmak, bu sahada : Yapılacak faaliyetlerde en mühim bir muvaffakiyet amili olacaktır. Ve bu gibi teşebbüsâtın icrası zamanı çoktan gelmiş geçmiştir,» Bundan başka o zamanki hür ve demokratik Bulgaristan'daki uygulamadan örnek gösterilerek konferanslar verdirmek, gazeteler getirtmek, gece dersleri ve kış, mektepleri açmak suretiyle fikirlerini terraki ettirmek ve aralarında muhadenete ve **âdatı milliyeyi muhafazaya çalışmak»** lüzumu belirtilmektedir.

Kitabın «Köy Muallimlerini Vazifeye Davet» başlıklı son bölümünde yer verilen görüşler ve öğütler şunlardır: «Bulgar köylerini bulgar muallimlerin kurtardığını unutmayınız... Asrı hazır siyaseti iktisadiye ve içtimaiyesinin büyük bir âmili halinde bulunan kooperatif şirketler teşkilâtının

memleketimizde de taammümü hususunda en büyük hizmeti dokunacak olanlar, her an çiftci ve ahali ile temasta bulunmak fırsatına malik bulunan köy muallimleridir.

«... Vatanını seven ve her Türk köy ve kasaba muallimi de (bulgar köy öğretmenleri gibi) köylerimizi iktisaden ve içtimaen yükseltecek bu müessesatın memleketimizde taammümü hususuna son derece gayret etmeği bir **vazife mükaddesei vicdaniye** olarak telâkki etmelidir.

«...Meclisi Millî'ye teklif olunan bu şirketler hakkındaki kanunun beşinci maddesi bu hususta sarfı gayret etmeği memurlar için bir vazife telâki ediyorsa da... yükselmeğe pek muhtaç fedakâr köylümüzün refah ve saadetine çalışmak bir vazifei kanuniye olarak değil, fakat bir vazifei **vicdaniye ve vataniye** olarak telakki edilmeli ve **Türk gençliği, meydan-ı harbe koştugu gibi**, memleketimizin iktisadi vaziyetini islâh etmek üzere de bundan sonra yapmağa mecbur olduğumuz müthiş cidalın başına geçmelidir.»

T. Büyük Millet Meclisince kabul edilmekle birlikte, «henüz mevkii icraya vazolunmıyan» sözkonusu kanunun (*) 5. maddesinde «Ziraat Müdür ve memurları ile Ziraat, Ticaret ve Sanayi Odaları ve bilim muallimler, kooperatiflerin teşkili hususunda muavenet etmek ve malumatı lazımevi ifa eylemekle mükelleftir. **Bunu ifa etmeyen memurlar ve muallimler vazifelerini ifa etmemiş addolunurlar**» denildiği kaydedilmiştir.⁽¹⁷⁾

(*) Kooperatif şirketler konusunda Hükûmetçe o zamanki T. Büyük Millet Meclisine sevk olunduğu ve kısmen müzakere edilerek kabul edildiği bildirilen kanun tasarısı: ayrıca araştırmayı gerektiren bir konudur. Böyle bir kanun tasarısının varlığını Celâl Bayar da teyit etmektedir. (Bk. 5 sayılı nottaki' İ.Ü. Nasrettinoğlu'nun yazısı).

(17) 1339 (1923) de Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Matbaasında basılan «Kooperatif Şirketler» adlı eserin T. Kooperatifçilik Kurumu tarafından bir «Açıklama» ve Nusret Uzgören imzasıyla bir «Üçüncü Baskının Önsözü» ile yayınlanan baskısı, T. K. Kurumu Yayınları No. 30, sh. 8 - 10, 16, 23-24 Ankara 1975; **Nusret Uzgören**'in «Talaş Alevi» ve «Neden Kurdular» başlıklı yazıları, «Karıncı»; Dergisi, sayı 399 Mart 1970, sh. 1- 3; sayı 405, Eylül 1970; sh. 1-4. Kitabın 4. baskısı Kurum tarafından T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürü **Davut Akça**'nın da önsözüyle neşredilmiştir.

Bilmeyiz, yukarıdaki görüşlere ve öğütlere eklenecek bir söz kalıyor mu?

5.3 - İstihsal, Alım - Satım Ortaklık Kooperatiler Nizamnamesi

Kooperatifçiliği teşvik ve kurulmasını kolaylaştırmak üzere ilk olarak daha Cumhuriyet ilân edilmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti döneminde İktisat Vekâletince, 97 maddelik 1923 tarihli «İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi» çıkarılmıştır. Bu nizamnameye dayanılarak 1928 yılına değin birkaç tanesi küçük sanat, çoğu tarımsal karakterde ve Ege, Marmara Havzası ve Trakya'da olmak üzere 40 kadar kooperatif kurulmuştur. Bunların ilk yedisi şunlardır : Ödemiş Tütüncüler Alım Satım Kooperatifi (1924), Bursa Halk Tütünleri Kooperatifi, Yeşil Bursa Tütün Ortaklığı, Hendek Tütün Kooperatifi, İzmit Tütün Kooperatifi (1925), Bergama Tütün Müstahsilleri Kooperatifi (1926) ve Tire Çiftçiler Kooperatifi (1927) (18)

5.4 - İtiari Zirai Birlikleri Kanunu

Cumhuriyetin ilânından bir yıl sonra 1924 de yani **Atatürk**'ün Cumhurbaşkanlığının ilk yılında, muhtekir faizcileri ortadan kaldırmak ve krediyi köye, çiftçinin yanı başına götürmek gayesiyle 498 sayılı «**İtibari Zirai Birlikleri Kanunu**» çıkarılarak, sınırsız ve zincirleme kefillik esasına göre çiftçilerin kredilendirilmesi ve alım satım işleriyle uğraşacak kooperatifler kurulması öngörülmüştür. Bu kanuna büyük ümitler bağlanmış olacak ki, 1926 yılında itibari Zirai Birliklerinin kuruluş ve yönetimi hakkında esaslan gösteren 58 maddelik bir kararname (Nizamname) de çıkarılmıştır. (19)

(18) **Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri** «Türkiye'de Kooperatifçilik, Tatbiki Sosyoloji Denemesi», sf. 67;

Mennan Yiğiter, «Genel Kooperatif Tarihi ve Bilgisi», sf. 62; Dr. Cevdet Nasuhi, «Kooperatif, Yitirenler ve Bitirenler Davası», İstanbul 1929, sf. 206.

(19) **Maarif Vekâleti**, «Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti», sf. 283, Devlet Matbaası, İstanbul - 1931.

«100. Yılda T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları 1863 - 1963» sf. 26.

Bu kanuna dayanılarak ilk itibari zirai birliği 1927 yılı sonunda İzmir Vilayetinde kuruldu. (20)

Bu kanuna göre kurulan kooperatiflerden, sonradan Tarım Kredi Kooperatifi halinde hayatiyetini sürdürenler olmuştur : Trabzon'a bağlı bugünkü Yomra İlçesinde oşera (Sayvan) ve Samaruxsa (Yeşilyurt) köylerinde kurulmuş İtibari Zirai Birlikleri. (21)

Memleketin ihtiyaı olan çok amaçlı tarımsal kooperatiflerin kurulup yerleşmesini sağlayacak İtibari Zirai Birlikleri Kanununun uygulama alanı bulamamış olması bir talihsizlik olmuş ve Türk Kooperatifçiliğini en az on yıl geri bırakmıştır.

5.5 - rnek ifti Atatürk

O sıralarda «**Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım; yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım**» diyen (26 şubat 1923 tarihli Akşehir konuşması) Atatürk bir yandan gerekli kanuni şartları hazırlarken öte yandan da fiilen çiftçilik içine de girişerek Ankara'da çorak bir arazide, belki de başkalarının pek de inanmadığı, yepyeni bir çiftlik ve ormanlık meydana getirmiştir (Gazi Orman iftliği). Türkiyenin başka yerlerinde de bu çeşit eserler meydana getiren **Atatürk**, bilindiği üzere, bunların hepsini millete bırakmıştır.

5.6 - Kooperatifler Ticaret Kanununa Giriyor

Bir yandan tarım alanında kurulacak kooperatifler için ayrı bir kanun çıkarılırken, öte yandan da mevcut Ticaret Kanunu da, kooperatif ortaklıklar. kurulmasına imkan verecek ve kanuni ortamı elverişli hale getirecek şekilde değişikliğe uğruyordu. Gerçekten, o zaman yürürlükte olan 1850 tarihli Ticaret Berriye (Kara Ticareti) Kanunu, «kollektif, komandit ve anonim» diye  çeşit ticaret şirketi tanıdığından 1924 yılında, kanunun bu konudaki 15 inci maddesine «İşbu

(20) «Aylık Mecmua», sayı 5, sf. 17, **Ziraat Bankası Anonim şirketi** Yayım, Kasım 1927 - Ankara, Yeni Gün Matbaası.

(21) **Bülent Akbaş**, Röportaj «Yarım Asırlık Kooperatifi Nusret Uzgören», «T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi», sayı 8, sf. 46 Ankara - 1966.

15 inci madde mezkûr üç nev'i şirketten madde kooperatif, yani ortaklık şirketleri de ticaret, şirketlerindedir» (*) şeklinde bir fıkra eklenerek, (22) «Kooperatif Şirket» dördüncü bir ticaret ortaklığı olarak kabul edilmiş oluyordu. Böylece Ticareti Berriye Kanununa dayanılarak da kooperatifler kurulması imkân içine girmiş bulunuyordu.

1926 yılında Büyük Millet Meclisinden geçirilerek kanunlaşan 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu da aynı esasa bağlı kalarak-öteki dört çeşit ticari şirket arasında, bir de «Kooperatif Şirketi» diye beşinci çeşit bir şirket saymıştır. (23)

5.7 - Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu

İtibari Ziraî Birlikleri Kanunundan umulan sonuç alınmayınca 1929 da 1470. sayılı «Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu» kabul edilerek Cumhurbaşkanı **Gazi Mustafa Kemal**'in imzasıyla ilân edildi. (24) İşte bugünkü Tarım Kredi Kooperatiflerinin başlangıcını bu kanunla kurulan kooperatifler teşkil etmektedir. 5 Haziran 1929 gün ve 1470 sayılı kanunla beklenen amaca nisbeten yaklaşılmıştır. Kanunun çıkmasından bir yıl sonra 1930'da 550 köyde 29170 ortağın katılmasıyla 191 kooperatif kurulmuş olduğunu görüyoruz. Bu kooperatiflerin sayısı, 5 yıl içinde 1935 de 668 i bulmuştur; bu tarihte 3000 köyde 67.000 den fazla ortak kooperatiflere girmiş bulunuyordu. (25)

1470 sayılı Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanununun yürürlüğe girmesi olayına **Atatürk**, 1 Kasım 1929 günü Büyük Millet Meclisini açış söylevinde şöyle değinmektedir :

«Bu yıl Ziraî Kooperatif Teşkilâtına başlanmış olması bilhassa memnuniyetimizi mucip oluyor. Bu kooperatifleri

(*) Madde metni Ticaret Vekâleti Müsteşarı **Mehmet Vahit Beyin** kaleminden çıkmıştır. Bu sırada Vekil **Ali Cenani Bey** idi. (Remzi Sakat'ın Türk Kooperatifçilik Kurumuna yazdığı 12/6/1981 günlü mektuptan.)

(22) **Fındıkoğlu**, (18) sayılı notta adı geçen eser, sf. 67.

(23) Aynı eser, sf. 68.

(24) «100. Yılda T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları 1863 - 1963» sf. 26.

(25) «1967 yılında Tarım, Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri», Ankara - 1968.

memleketin her tarafına teşmil etmeği ziyadesiyle iltizam ediyoruz».

5.8 - Atatürk'ün 1931 İzmir Konuşmaları

Bu sıralarda, Atatürk'ün başlattığı kooperatifçilik cereyanını destekleyen ve bunun vazgeçilmez bir çare olduğunu belirten yazılara basında, az da olsa, raslanmaktadır.

Meselâ, gündelik bir gazetede **İ. Fuad** imzasıyla - çıkan «Tütün Ziraatımızı Murabahacıların Elinden Kurtarmak Lazımdır» başlıklı yazıda şöyle denilmektedir : «Ziraatımız bugünkü iktisadiyat sistem ve usulünün ferdiyet değil şirket olduğunu bilerek gene kendi sermayeleriyle bilaifnai zaman (vakit kaybetmeden) derhal bir (**Zirai Kooperatif Şirketi**) vücade getirmeli! Fertler ne kadar muktedir ve zengin olursa olsun piyasaların cereyan ve sadmeleri önünde acizdirler ve daima zarara ve mahva maruzdurlar.»

Gazi Mustafa Kemal, 1931 yılı Ocak ayı sonlarında yaptığı İzmir gezisi sırasında ilk olarak T.C. Ziraat Bankası Şubesine giderek, Banka Müdürü **İsmail Hakkı Beyden** vilayet dahilindeki zirai kredi kooperatifleri hakkında bilgi almış, bir çok sorular sormuş ve kooperatiflerin, alıp verdiklerini uzun uzun incelemiştir.

Atatürk Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir Kongresinde 27 Ocak 1931 günü yaptığı konuşmada konuyla ilgili olarak:

«Kooperatiflerin halk veya aydınların teşebbüsüyle fiil alanına geçen değerli hasılalan görülmektedir. Hükûmetimizin de bu gibi teşebbüsleri takviye etmesi lazımdır. Cumhuriyet Hükûmeti bu lüzumu tabî idrak etmektedir» demiştir. (27)

(26) Atatürk'ün Kooperatifçilik Sözleri, «T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi», sayı 11, sf. 8 - 9, Ankara, Ekim - Aralık 1966.

(27) Aynı yerde.

İmzasız, «Ulu Gazi ve Kooperatifler», «Karıncı», sayı 1, sf. 1-2, Haziran 1934, Hâkimiyeti Milliye Matbaası - Ankara;

İ. Fuad, «Tütün Ziraatımızı Murabahacıların Elinden Kurtarmak Lazımdır», «Cumhuriyet» Gazetesi, 13 Eylül 1928 - İstanbul.

Aynı yılın 1 Şubatında İzmir Ticaret Odasında yaptığı konuşmada da :

«**Kooperatifçilik, sureti umumiyyede iktisadi sahada birleşme siyaseti hakkında lehte ve aleyhte bazı mütalâalar dermayen olundu.** Teferruata girişmiyeceğim. **Yapmak; maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir.** Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyoruz. Birleşmenin böylesi, zayıf olanın kuvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mıntıkasındaki bütün insanların hasıllarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin sây, hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınızdan şüphe etmiyorum.

«Böyle bir teşebbüs olurken bir takım şikayetler olabilir. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikayet edeceklerdir. Fakat memleketimiz bâkir bir sahadır, görülecek çok iş vardır. Onları da tatmin edecek bir çok meşguliyetler bulunabilir. Hakiki ticaret erbabı için hiçbir zarar tasavvur etmiyorum.» (28)

5.9 - İktidar Partisi Programlarında Kooperatifçilik

Atatürk'ün önderliğindeki zamanın tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin Üçüncü kongresinde 18 Mayıs 1931 günü kabul edilen ilk programının 4 üncü maddesinde, kooperatifçilik konusunda «**Çiftçimizi kredi ve istihsâl kooperatifleri gibi iktisadi teşekküllere mazhar etmek ve bu teşekkülleri terakki ve tekamül ettirmek gayedir**» denilmiştir.

Aynı Partinin 1935 yılında Dördüncü Kongresince kabul edilen programında ise kooperatifçiliği ilgilendiren şu maddeler yer almıştır:

«Madde 7 /6 - Küçük çiftçilerin mevsimlik kredisi **tarım kredi kooperatiflerinden** ve çiftlik sahiplerinin yıllık kredi ihtiyaçları ipotek karşılığı sağlanmalıdır.»

(28) **K. Arıburnu**, a. g. e., sf. 53.

«Madde 10 - **Partimiz kooperatifçiliği ana prensiplerinden sayar: Kredi Kooperatifleri** ile toprak ürünlerinin hakiki değerinden üretmenleri faydalandırarak olan satış kooperatiflerinin kurulmasına ve çoğaltılmasına önem vermekteyiz. **Türkiye Tarım (Ziraat) Bankası kooperatiflerin ana bankasıdır.**» (29)

Yukarıdaki maddelerdeki açıklamalarla Atatürk'ün kooperatifçilik hakkındaki düşünceleri arasında benzerlik ortada olduğuna göre, Parti Programının hazırlanmasında O'nun direktiflerinin gözönünde tutulduğu anlaşılmaktadır.

5.10 - İlk Uygulamanın Olumlu Sonuçları

1470 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 5 Hazirandan üç ay sonra ilk **Zirai Kredi Kooperatifi** Giresun'un **Bulancak** Nahiye (şimdi kaza) merkezinde 18 Eylül 1929 günü 80 ortak, 4.090.-lira tahsil edilmiş sermaye ile faaliyete geçmiştir. Yıl sonuna kadar yurdun çeşitli yerlerinde 64 kooperatif daha kurulmuştur. 1930 sonunda kooperatif adedi 191, ortak sayısı 20.170, kooperatifleşmiş köy sayısı 558 olmuştur. İşte bu kooperatiflerden 8 tanesi de Adana Vilayeti hudutları içerisinde bulunuyordu. (30)

Ayaklarına kadar giden ucuz faizli kredi imkanı köylüyü ferahlatmıştı. Bu durumdan memnuniyetini, Gazi Paşa Adana'da Türkocağında yaptığı 17 Şubat 1931 tarihli konuşmasında şu, sözlerle ifade etmiştir.

«Dört mıntıkada köylüler kooperatif kurmuşlar, çalışmışlar ve borçlarını kısa zamanda ödemişlerdir.» (31)

(29) **Y. S. Atasagun**, «C.H.P. ve Kooperatifçilik», Kooperatif Dergisi, sayı 1, sf. 7 - 10, ocak 1946. İstanbul Kenan Matbaası, (İdare Merkezi Ankara'da).

(30) **T.C. Ziraat Bankası**, «Türkiye Ziraat Bankası Mecmuası», sene 4, cilt 8, sayı 1, sf. 42-43, İkinci Kanun (Ocak) 1931, Hâkimiyeti Milliye Matbaası - Ankara;

T.C. Ziraat Bankası, «100. Yılda T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları», sf. 30 -36;

Dr. Cevdet Masuhi Savran, «Kooperatifçilik, Kollektifçilik ve Devletçilik Üzerine Dokuz Yazı» sf. 40, Ulus Matbaası, Ankara -1935.

(33) **Taha Toros**, «Atatürk'ün Adana Seyahatları», Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları No. 1, sf. 58, Kemal Matbaası, Adana -1981.

5.11 - Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri Kanunları

Atatürk'ün tarımsal kalkınmamızı ve kooperatiflerin gelişmelerini yakından izlediğine şüphe yoktur. Geçen zaman içerisinde değişen şartlara göre meselenin yeniden ele alınmasını uygun görecektir olmalıdır ki, 1935 yılında Büyük Millet Meclisine iki kanun tasarısı getirildi. Bu tasarılar 2834 sayılı «**Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu**» ve 2836 sayılı «**Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu**» adlarıyla parlamentodan çıktı ve gene Cumhurbaşkanı Atatürk imzasıyla Resmî Gazetede yayımlandı (2/11/1935). Bu kanunların yürürlüğe girmesi için Anasözleşmelerin hazırlanması gerekiyordu. Bu da gecikmedi. Kredi Kooperatifleri Anasözleşmesi 19/3/1936 da ve Satış Kooperatifleriyle Birlikleri Anasözleşmeleri de 27/1/1937 de tamamlanarak birer Bakanlar Kurulu kararıyla uygulama alanına konuldu.

1935 yılı sonunda 2.309 köyü içine alan 67.333 ortaklı 668 adet zirai kredi kooperatifinin ⁽³²⁾ büyük çoğunluğu (% 86 dan fazlası) kendilerini yeni kanuna uydurarak «tarım kredi kooperatifi» unvanını aldılar. 2836 sayılı Kanuna intibak etmeyen 91 kooperatif ise tasfiyeye uğradı.

Atatürk bu arada, 1 Kasım 1936 günü Büyük Millet Meclisini açarken:

«**Kooperatif teşkilâtı her yerde sevilmiştir.** Kredi ve satış için olduğu gibi istihşâl vasıtalarını öğretip kullandırmak için de kooperatiften istifadeyi mümkün görüyoruz» demiştir. ⁽³³⁾

5.12 - Atatürk Ortaklaşa Makina Kullanılmasını Öğütüyor

Atatürk'ün kooperatifçiliği teşik edici bir öğüdü de, ortaklaşa tarım makinalarıyla ilgilidir. O, 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: «Ben de çiftçi olduğumdan biliyorum. Makinasız ziraat yapılmaz. El emeği güçtür. Birleşiniz, birlikte makina alınız.» 1 Kasım

(32) **T.C. Ziraat Bankası**, «Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası», üç aylık dergi, sayı 1, sf. 69, Mart 1946 - Ankara.

(33) 26 sayılı notta adı geçen dergi.

1937 tarihli Meclisi açış nutkunda da, «Köylerde ve yakın köylerde **müşterek harman makinaları kullandırmak, köylülerin ayırlamayacağı bir âdet haline getirilmelidir**» demiştir. (34) Çünkü büyük tarım makinalarını ortaklaşa kullanılması ancak Kooperatifler sayesinde mümkündür.

5.13 - Kooperatifler Yurt Sathına Yayılıyor

Bu tutumu ile ve kooperatifçilik konusunda verdiği öğütlerle denilebilir ki, Atatürk, Alfabe İnkılabında olduğu gibi, bu işte de adeta «**Başöğretmenlik**» ve ayrıca **örnek çiftçilik** yapmıştır.

Öte yandan, 1920 den beri faaliyetlerini durdurmuş bulunan tarım satış kooperatifleri de 1925 den itibaren tekrar ortaya çıkmaya başladılar. Gerçekten, Büyük Zaferden sonra, İzmir'e gelen **Gazi Mustafa Kemal**'in, kılıcın yerini sabana bıraktığını söylemesi ve O'nun direktifiyle hareket eden İzmir İktisat Kongresi kararları ile «Kooperatif Şirketler» risalesinde fakir milletlerin üreticilerinin yükseliş çareleri arasında kooperatiflerin önemine işaret edilmesi üzerine, bu irşatlardan ilham alan bölge çiftçileri, esasen mevcut olan, kooperatiflerini canlandırmağa karar verdiler. Bu maksatla İzmir'in Şaphane Sokağındaki «**Kooperatif Aydın incir Müstahsilleri Ortaklığı**» adlı 1914 yılında kurulmuş bulunan kooperatif merkezinde bir araya gelen ortaklar, genel kurulu olağanüstü toplantıya çağırmaı kararlaştırdılar.

Böylece 1925 de tekrar faaliyete geçen satış kooperatifleri birkaç yıl içinde geniş çiftçi kitlesinin rağbetini kazandı. Daha önce Aydın İncir Kooperatifinin bünyesinde yer alan İncirliova (Karapınar) (1927), Erbeyli (1928), Ortaklar (Reşadiye) (1928), Köşk (1929) ve Germencik (1931) anbarları bağımsız birer kooperatif haline geldiler.

Bundan sonra incirin yanısıra Egede yetişen öteki ürünler için satış kooperatifleri kuruldu. 25 Mayıs 1933 de bölge-

(34) **M. A. Aysan**, «100. Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomik Politikası», sf. 73;

T.C. Köyişleri Bakanlığı, «Atatürk'ün Tarım ve Kooperatifçilik Görüşleri», sf. 13.

deki 8 satış kooperatif (Aydın çevresindeki 5 incir kooperatifleriyle Ödemiş İncir Müstahsilleri Kooperatifi ve Alaşehir ve Salihli Üzüm Müstahsilleri Kooperatifleri) birleşerek «**Aydın Zirai Satış Kooperatifi ittihadı**» adıyla bir birlik kurdular. ⁽³⁵⁾

Sözünü ettiğimiz bu satış kooperatifleri ve birliği 1935 yılında çıkan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanununa intibak ettiler. 1937 de merkezi İzmir’de olmak üzere İncir ve Üzüm Satış Kooperatifleri Birlikleri ayrı ayrı tüzel kişilik kazandılar.

Daha sonra yurdun öteki bölgelerinde ve zeytin, zeytinyağı, pamuk yaş meyve ve sebze, antep fıstığı, yağlı tohumlar vb. gibi öteki ürünler konusunda da satış kooperatifleri kurulup çalışmağa başladılar. Bunlardan Iğdır Pamuk T.S. (1937), İzmir Yaş Meyve ve Sebze T.S. (1938), Gaziantep’teki Hasankeyif Tütün T.S. (1938) Kooperatifleri ve Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) (1938) ile İstanbul Yaş Meyve ve Sebze T.S.K. Birliğinin (Mesebe’nin) (1938) kuruluşlarının **Atatürk**’ün hayatta olduğu yıllara rasladığı görülmektedir. ⁽³⁶⁾

5.14 : **Kooperatiflere Tanınan Muafiyet ve istisnalar**

Atatürk döneminin kooperatifleri teşvik edici politikasını incelediğimizde, bu politikanın içinde geniş vergi bağışıklıklarına yer verildiği kooperatiflere bazı istisna ve imtiyazlar tanıdığı görülmektedir. Ayrı bir inceleme konusu olan bağışıklıklar hakkında burada biraç misal verilmesiyle yetinilecektir.

1924/498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu ile kurulacak kooperatiflerin her türlü muameleleri, kayıt ve defterle-

(35) **M. Yiğiter**, «Ege’de Kooperatifçiliğin Doğuşu», «Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçiliğimiz» sf. 86 -94;

N.Hazar, 3 sayılı notta gösterilen eser, sf. 272 - 274;

N.Hazar, «Tarım Satış Kooperatifleri ve Meseleleri», sf.11-13.

(36) **N. Hazar**, «Tarım Satış Kooperatifleri ve Meseleleri»,sf.13-14;

Fevzi Çetinkaya, «Tarım Satış Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır?» başlıklı tebliğ , «Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye’de Kooperatifçilik Politikası», sf. 7 - 9.

ri ile satın alacakları gayrimenkuller vergi muafiyetine tabi kılınmıştı. 1929/1470 ve 1935/2836 sayılı Zirai Kredi ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve 1935/2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri için de aynı bağışıklıkla genişletilerek devam ettirilmiştir.

Kooperatiflerin ortaklarıyla olan işlemlerine ait senet, belge ve kağıtların tastiki, noter yerine, köy ihtiyar kurullarınca parasız yapılır.

Kooperatif görevlilerinin kooperatifle ilgili konularda işlediği suçlardan dolayı Devlet memurları gibi ceza görecekları hükme bağlanmıştır.

6 - Kooperatif Ortağı Atatürk

Öte yandan **Atatürk** kendisi de, 1925 yılından beri sahibi bulunduğu Silifke kazasına bağlı, Tekirçiftliğini de içine alan Arkarası, Persenti, Aşşar, Karadereli, Tekir, Tekirkoyuncu, Türkmeneli, Türkmenuşığı ve Tozara köylerinde 30 Haziran 1936 günü kurulan 683 sayılı **Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifinin** 1 sayılı ortağı ve kurucusu olmakla ⁽³⁷⁾ hem dâvaya inandığını bir daha göstermiş ve hem de çiftçimize tutulacak yolu fiilen işaret etmiştir.

Bu tutumu ile ve kooperatifçilik konusunda verdiği öğütlerle denilebilir ki, **Atatürk**, Alfabe İnkılabında olduğu gibi, bu işde de adeta «**Başöğretmenlik**» ve ayrıca **örnek, çiftçilik** yapmıştır.

T.C. Ziraat Bankası Kanununun T. Büyük Millet Meclisinde müzakeresi sırasında (10/5/1937) İktisat Vekili **Celal Bayar** şunları söylemektedir :

«...Eğer büyük çiftçi kendi muhitinde teşekkül eden kredi kooperatiflerine dahil olur ve orada diğer kooperatiflerle beraber çalışmağa razı olursa istihsalı nisbetinde kredi

(37) İzzet Arslan., «Atatürk Silifke'de» sf. 81 - 84 ve 175 - 176, Töyko Matbaası, Ankara - 1969.

N. Hazar, «Tarım Satış Kooperatiflerimiz ve Meseleleri», sf. 9;

N. Hazar, «Tarım Kooperatiflerinin Kooperatifçiliğimizdeki Yeri», sf. 62, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yayınları No. 31, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara - 1967.

alabilir. Nitekim **bunun en güzel misalini Atatürk bize vermiştir. Hepimizin bildiği Büyük Zat büyük bir tevazu ile köylülerin içerisine girerek Kooperatif Kanununun hükümlerine göre, köylülerle beraber beyanname imza ederek Silifke'de kurulan bir kooperatifte müessis olmuşlardır.»** (38)

Atatürk için çiftçilerle birlikte böyle bir kooperatif kurduğu için büyük sevinç duyduğunu gene Celal Bayar anlatmaktadır. Bu sevinci kuruluş işlemlerinin tamamlandığına dair Celal Bayar'ın kendisine çektiği tele verdiği şu cevapta da açıkca görmekteyiz : (39)

Celal Bayar'a;

13.VII.1936

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ilki olan Tekir Kooperatifi muamelesinin bittiğini, sevinerek öğrendim. Bu kooperatifte 1 sayılı ortak olarak bulunmamı, muhabbetle yadetmenize teşekkür ederim. Tarım Kredi Kooperatiflerinin az zamanda bütün yurdu kaplamasını, başarılı gayretinizden bekliyoruz. Gözlerinizden öperim.

K. ATATÜRK

Silifke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifine, Türk Kooperatifçilik Kurumunun önyak olmasıyla, Hükümet kararıyla «**Atatürk**» ünvanı verilmesi kararlaştırılmış ve böylece kooperatifin adı **Atatürk Silifke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifi** olmuştur.

Atatürk'ün ortağı olduğu ikinci kooperatif, 8 Nisan 1925 günü tüzüğü tastik olunup 1925 yılı Eylülünde çalışmağa başlayan «**Ankara Memurlar istihlak Kooperatifi**» dir. Atatürk, bununla da kalmıyarak, çıkarttığı 25 Mart 1925 gün ve 586 sayılı Kanunla, genel ve katma bütçeye dahil bütün memur ve hizmetlilerin bir aylık maaşlarının yarısı tutarında bunlar hesabına Kooperatife ödenecek avanslarla 168.000.- lira kuruluş sermayesi yaratılmasına imkan sağladı. Memur-

(38) **Y. S. Atasagun**, 4 sayılı notta gösterilen eser, Mevzuat İlavesi, sf. 287.

(39) **İ. Ü. Nasrettinoğlu**, 5 sayılı notta gösterilen röportaj, sf. 54;

Y. S. Atasagun, «Atatürk'ün Cevabı», Kooperatif Dergisi, sayı 34, sf. 7, Ekim 1948.

ların avans borçları, 10 ay süreyle maaşlarından %5 kesinti-yapılması suretiyle tahsil edildi.

Bu kooperatifte Reiscumhur **Gazi Mustafa Kemal** birinci, Başvekil **İsmet Paşa (İnönü)** ikinci sırada ortak bulunuyorlardı. (40)

7 - Kooperatiflerin Finansmanı

Türkiye’de kooperatifleri finanse etmek üzere teşkilatlandırılan üç bankaya yani T .C. Ziraat Bankasına, Türkiye Halk Bankasına ve Türkiye Emlak Kredi Bankasına ait kanunlardan, sonuncusu hariç ilk ikisi, **Atatürk**’ün zamanında çıkartılmıştır.

Esasen kendisi de kooperatiflerin (Memleket Sandıklarının) istihalesinden ibaret olan Ziraat Bankasının 1914 ve 1916 tarihli kanunlarında kooperatiflere ikrazat yapılabileceğine dair hükümler bulunduğu yukarıda işaret etmiştik. İşte Cumhuriyete girerken bu son kanun yürürlükte idi.

Bankayı Anonim Şirket haline getiren 19 Mart 1924 gün ve 444 sayılı Ziraat Bankası 1340 (1924) Senesi Bütçe Kanunundan sonra yürürlüğe konulan 28 Temmuz 1926 tarihli «**Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi Nizamnamesi Esası**» Bankanın zirai kooperatiflere kredi açacağını açıkça belirtmiştir. (Md. 17/3).

Ziraat Bankası umumi Heyetine, hissedarların temsilcileri olarak katılacaklar arasına itibari zirai birlikleri (kooperatifler) de dahil edilmiştir (Md. 71).

Üç yıl sonra çıkarılan 1 Haziran 1929 gün 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, **Ziraat Bankasını Kooperatiflerin Ana Bankası** diye nitelendirmiştir (Md. 20).

Bugün yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanununun «Esbabi Mucibe Layihası»nda da «**Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası kooperatifçiliği ana prensiplerin den sayar. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Tarım Kooperatiflerinin Ana Bankasıdır**» denilmiştir.

(40) **Mustafa Cura**, «İhtikâra Karşı İstihlâk Kooperatifleri», sf. 64-65.

Bu layiha 6 Haziran 1937'de 3202 sayı altında kanunlaşarak «**T. C. Ziraat Bankası Kanunu**» olarak ilân edildiğinde, kredi ve satış kooperatifleri başta olmak üzere, zirai kooperatiflere yapılacak yardımlara ve kooperatiflerin Banka ile olan münasebetlerine geniş ölçüde yer verildiği hemencecik dikkatleri çekti.

Gerçekten **Atatürk**'ün zamanında çıkarılmış bulunan bu kanun kooperatifçiliği ve kooperatifleri destekleyen ve koruyan hükümler taşımaktadır. Adı geçen Kanunun 12 nci maddesinde «**Zirai Kredilerin Tarım Kredi Kooperatifleri olan yerlerde, kooperatif ortaklarına, bu kooperatifler eliyle dağıtılacağı**» ön görülmüş bulunmaktadır. Aynı Kanunun 4 üncü maddesinde «Zirai Kredinin tanziminde de bunların (küçük çiftçilerin) teşkilatlanmaları gözetilir» denilmekle kooperatifçilik ayrıca teşvik edilmiş ve kredinin daha kolay alınabilmesi için kooperatiflere öncelik verilmiş olmaktadır.

Kanunun «**çiftçilerin bu maksatlar (istihlâke, zirai istih-sâle lüzumlu eşya ve maddeleri dahilen ve haricen tedarik) etrafında ve karşılıklı yardım ve mesuliyet esasına müstenit müşterek teşebbüsleri krediliyebilir**» dediğine göre (Md. 16), çiftçilerin - tarım kredi ve satışlardan başka - kuracakları tüketim ve tedarik kooperatiflerine de kredi açılabilir. Şüphe yoktur ki, anılan maksatların kredi ve satış kooperatiflerinin içinde gerçekleştirilmesi halinde dahi Banka yardımı yapılabilir.

3202 sayılı kanunda «**tarım kredi ve tarım satış kooperatifleriyle birliklerinin Bankanın kontrol ve denetiminde olduğu**» hükmü vardır (Md. 24).

Kooperatiflerin dar imkânlar içinde ve daima Devlet himayesinde muhtaç olduğu hatırlanacak olursa, Ziraat Bankasının onları teftiş ve murakabe etmesinin ayrı bir maddi ve teknik yardım olduğunu ve bunun kooperatifler için bir talih sayılabileceğini belirtmek yerinde olur.

Yukarıdaki açıklamalardan, **Atatürk**'ün sağlığında kooperatiflere verilen imkânlarla, sonradan 1961 Anayasasına konulan «Devlet kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır» hükmünden, daha o zamandan itibaren ve henüz

böyle bir Anayasa maddesi ortada yokken, kooperatiflerin istifade ettirildiğini söylemek doğru olur.

Aynı görüşü esnaf ve küçük sanat kooperatifleri için de ileri sürmek mümkündür.

Esnaf Kooperatiflerini kredilemek üzere Halk Sandıkları ve bir Halk Bankası kurulması hakkındaki 2284 sayılı Kanunun tarihinin 1933 olduğu hatırlanacak olursa, küçük sanatkârların da kooperatifler halinde teşkilatlanmasının ve bunların finansmanının O'nun zamanında düşünülmüş olduğu görülür.⁽⁴¹⁾

Bununla birlikte, Atatürk'ün, 1 Kasım 1937 günü T. Büyük Millet Meclisini açarken «**küçük esnafa ve büyük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri kolayca ve ucuzca verecek bir teşekkül vücuda getirmek ve kredinin normal şartlar altında, ucuzlatılmasına çalışmak da lazımdır**»⁽⁴²⁾ dediği hatırlanacak olursa, o zamana değin olan çalışmaların yeterli seviyeye çıkmadığı kanaatinin varlığına hükmetmek gerekir.

Ancak daha sonraki yıllarda 2284 sayılı Kanunun eksiklikleri ve aksaklıkları düzeltilmiştir. Gerçekten söz konusu kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve kanuna bir madde eklenmesine dair olan 24 Mart 1950 gün ve 5652 Sayılı Kanunla, esnafa ve esnaf dernekleri ve küçük sanat kooperatifleri gibi esnaf teşekküllerine ait kredi ihtiyaçlarının Türkiye Halk Bankasınca karşılanması sağlanmıştır. (Md. 5)⁽⁴³⁾

Öte yandan T. Halk Bankası da, sermaye artımı dahil, ihtiyaca yeter hale getirilmiştir. Bugün T.C. Ziraat Bankası zirai kooperatiflerin Ana Bankası olduğu gibi, **T. Halk Bankası da esnaf ve küçük sanatkâr kooperatiflerinin Ana Bankası durumundadır.**

Şurasını da belirtelim ki, gerek kefalet ve küçük sanat kooperatifleri kredilerine bugün uygulanmakta olan **indirimli faiz geleneği Atatürk döneminden gelmektedir.**

(41) **Nurettin Hazar**, «Tarım Kooperatiflerinin Kooperatifçiliğimizdeki Yeri», sf. 35.

(42) **N. A. Aysan**, a.g.e., sf. 48.

(43) 41 sayılı notta gösterilen kaynak.

8 - Atatürk ve Türk Kooperatifçilik Kurumu

Kanun çıkarmak ve Devletin öncülüğünde veya bazı ferdi teşebbüslerle bir takım kooperatifler meydana getirmek yeterli sayılamazdı. Kooperatifçilik ülküsünü yaygınlaştırmak ve bütün topluma maletmek, kooperatif ruh ve zihniyetini halka aşılacak lazımdı. Bunun için ilmi araştırma ve incelemelerde bulunacak, memleketteki kooperatifçilik çalışmalarını yakından takip ederek kooperatiflerin arşivini vücuda getirecek bir kuruluşa ihtiyaç vardı.

Gazi Mustafa Kemal'in 27 Ocak ve 1 Şubat 1931 günlerinde İzmir'de yaptığı ziyaret ve konuşmalardan alınan ilhamla ve hatta direktifle, bu maksatlara cevap vermek üzere, **Türk Kooperatifçilik Cemiyeti** 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul'da yurdumuzun o zamanki tek ilim merkezi olan İstanbul Darülfünunu mensuplarıncı kurulmuştur.

Hatırlanacağı üzere **Atatürk**, 1931 yılı Ocak ayı sonlarında İzmir'e gitmiş, önce **Kooperatiflerin ana Bankası olan Ziraat Bankası Şubesi**ni ziyaret ederek, **kooperatifçilik konusunda incelemelerde bulunmuş** ve ondan sonra da kooperatifçilik meselesini de ihtiva eden iki konuşma yapmıştı. O konuşmalarda «**Atatürk, «Kooperatifçiliğin maddi ve manevi kuvvetleri birleştirmek demek olduğunu, Ege iktisat mıntkasında bütün insanların hasıllarını ve gayretlerinin birleştirmesinin (yani kooperatifler kurmasının) feyizli neticeler vereceğini, Hükümetin de bu gibi teşebbüsleri takviye etmesi lazım geleceğini ve Cumhuriyet Hükümetinin bu lüzumu tabii idrak etmekte olduğunu»** belirtmişti.

Gerek Cemiyetin kurulduğuna dair çekilen telgraftan ve gerekse birkaç ay arayla neşredilen iki cemiyet Beynnamesiden teşebbüsün hangi görüşlerin tesiri altında ve ne maksatla yapıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

20 Mayıs 1931 tarihini taşıması lazım gelen telgrafın metni şöyledir :

«**Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,**
«**Memleketin iktisadi hayatına esaslı bir istikamet verecek**

olan kooperatifçiliğin kuvvet ve sihrini, icazkar (*) sözlerinizle pek iyi kavrayarak başta Darülfünun hocaları olmak üzere milletin bütün münevverleriyle vatanda bu maksadın husulüne hizmet edecek ilmi bir cemiyet teşkil ettik. Bu memlekette ancak izlerinizde yürümekle müfit olabileceğimize kaani ve ancak bu yoldaki muvaffakiyetlerimiz derecesiyle müftehir olduğumuzun arzisiyle sonsuz hürmet ve tazimlerimizi teyit eyleriz efendim.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK CEMİYETİ
Reisi ve Darülfunun Emini
Muammer Raşit

Cemiyetin ilk beyanmesinde «**Büyük Gazinin İzmir nutuklarından alınan ilham ile**» İstanbul Darülfununda kooperatifçilik Cemiyetinin kurulmuş bulunduğ, bütün Darülfunun müderrisleri ile ilk mektepler de dahil olmak üzere mektep muallimlerinin Cemiyetin tabîi azası sayıldığı Türk Kooperatifçiliği ile ilgili her kadın ve erkeğin Cemiyete girebileceği, aylık dergisinde, azalarının etütlerini yayınlıyacağı, umumi ve mesleki tedrisata kooperatif fikrinin mümkün olduğu kadar girmesine çalışılacağı» belirtilmiştir.

Aynı tarihte Cemiyet tarafından Mektep Müdürlerine bir sirküler gönderilerek, bütün mektepler talim heyetlerini tabîi azaları addedildiği bildirilmiş ve Kooperatifçilik Cemiyetinin desteklenmesi istenilmiştir.

Kooperatifçiliğin ters anlamlarla yorumlanması, özellikle sola (kollektivizme) çekilmek istenmesi üzerine T. Kooperatifçilik Cemiyeti 2 Ekim 1931 tarihinde ikinci bir beyanname yayınladı. Çağdaş kooperatifçilik anlayışına göre kaleme alınan bu beyanmenin tam metnini, önemine dayanarak, aşağıya alıyoruz.

«Birkaç ay evel Darülfünun sinesinde teşekkül eden (Kooperatifçiliği ilmi bir surette tetkik ve tamim cemiyeti), müderris ve muallimlerden, ilim mensuplarından bir çokla-

(*) İcaz = Az sözle çok şey ifade etmek.

rının alâkasını celbetmiştir. O vakit, cemiyetin neşrettiği beyannameye bu alâkayı uyandıran gayeler yazılmıştı. Bu gibi neşrettiğimiz bu izahatta Kooperatifler ve Kooperatifçilik hakkındaki kanaatlerimizi izhar ediyoruz. Dünyanın geçirdiği büyük iktisadi buhran ve inkilaptan memleketimizin mümkün merteye az mütesir olmasını ve millî sermayenin bir gün evvel birikmesini temin edecek (iktisadi kooperatifçilik) in memleketimizde intişar fikrinde ilim mensuplarının beraber olduğunu göstermek istiyoruz. Diğer taraftan da, kooperatifçilikte mülkiyet hakkını selbeden kollektivizme kadar gitmek isteyen cereyanlardan uzak olduğumuzu ve bu cereyanların memleketimize büyük zararlar vereceği kanaatinde bulunduğumuzu tebarüz ettirmeği lüzumlu görüyoruz.

«Söze başlamazdan evvel, bütün dünyayı saran ve sür'atle ilerlemekte bulunan Kooperatiflerin ehemmiyetini vatandaşlarımıza işaret eden Büyük Müncimizi takdis ile yad ederiz.

«Büyük Gazi'nin İzmir'deki nutkundan sonra her tarafta kooperatifler başlamıştır. Cemiyetimiz; o sözlerden aldığı ilham üzerine Darülfünunda teşekkül etmiştir. Diğer iktisadi cemiyetler ve teşekküller de o vakte kadar ihmâl ettikleri kooperatifçiliği faaliyet programlarına koymuşlardır.

«Büyük Halâskârın küçük bir işaret ile uyanan bu alâka, memleketimizde gittikçe büyüyecek ve vatandaşların Büyük Halâskârın irşadına ne kadar bağlı ve sadık olduğunu gösterecektir.

«İktisadî bünyesi itibariyle memleketimiz kooperatif teşkilâtına en ziyade muhtaç ve müsait yerlerdendir. Kooperatif teşkilâtı, müstahsile muhtaç olduğu sermaye ve teşkilâtı, müstehlike de ihtiyacını en doğru fiatla vermeği düşünür. Bu nazarî kaide her iki cins kooperatifin ehemmiyetini göstermekle beraber memleketimizde en evvel ve daha ziyade kooperatif teşkilâtına muhtaç olanlar müstahsillerdir. Başka memleketlerde istihlak kooperatiflerinin bilhassa harpten evvel çoğalması oralarda istihsâl ve kredi teşkilâtının esasen mevcut ve kuvvetli olmasındandır.

«Ziraî kredi ve istihsâl (satış, malzeme tedariki) kooperatiflerine verdiğimiz ehemmiyeti; netice itibariyle istihlâki de

tanzim etmek gayesini ihtiva eder. İstihlâk maddelerimizin doğru fiatta olması, istihlâk teşkilâtından evvel bozuk olan istihlâk sahamızdaki kooperatif teşkilâtı ile daha çabuk ve daha esasından temin edilebilir.

«Binaenaleyh, iktisadi kooperatifçilik dahilinde her türlü kooperatiflerin teessüsünü arzu ve teşvik etmekle beraber en evel neşvü nemasından faide gördüğümüz iktisadi teşekküller zirai kredi ve istihlâk (satış, malzeme tedariki) ve esnaf kooperatifleridir.

«Zira asırlarca millî gayelerden uzak suistimal ve idaresizlik içinde yaşamış olan memleketimizde halkın büyük bir ekseriyetini teşkil eden köylerimiz ve köylülerimiz fakir düşmüş sermayeden mahrum kalmış, hiç bir iktisadi teşekküle malik olamamıştır. Binaenaleyh, istihlâk kıymetlerimizin tanzimini bir düstur telakki ediyoruz.

«Bu meyanda beraber sanayi de nazarı dikkate alıyoruz. Memleketimizde sanayi kredi müşkilâtı daha uzun zaman süreceğine göre büyük sanayi erbabına kredi ihtiyacı Bankalarla temin olunabilir, Fakat, esnafın ve küçük sanayi erbabına sinai ve esnaf kredi kooperatifleri teşkil etmelerinde büyük faydeler görüyoruz. Bunun içinde zirai kredi hakkında olduğu gibi sanayi kredisi işlerini tanzim edecek bir kanuna ihtiyaç vardır.

«Kooperatiflerin bugünkü ehemmiyeti, ancak harpten sonra anlaşılabilmiştir. Avrupada bile ne efkârı umumiye ve matbuat ve ne de iktisatçılar umumi harbe kadar kooperatiflere hakiki ehemmiyetini verememişlerdir. İlk zamanlar kooperatif şirketler faydaları ve mazarratları olan her hangi bir ticaret teşkilâtı addedilmemişlerdir. Fakat harpten sonra kooperatiflerin hayat pahalılığına açtıkları muvaffakiyetli mücadele yavaş yavaş bu şirketlerin ehemmiyetini herkese isbat etmiştir.

«Artık bir asra yakın zamandır, muhtelif iktisadî şartları, haiz, yekdiğerinden uzak muhtelif memleketlerde yapılan kooperatif tecrübeleri müstakbel cemaatlerin umumi haklarını gösterecek kadar kuvvetli neticeler veriyor.

«Kooperatif tatbikatının neticeleri, bunların faide ve manaları anlaşılmadan evvelki devirlerde iktisat ilminin öğrettiği şartlar haricinde bu nevi şirketin, bit iktisadi teşebbüsün yaşayabileceğini ve hatta lüzumunu gösteriyor.

«Kazancı temin eden ortaklara kârı geri vermeği kaide ittihaz ediyor. Diğer şirketlerde bir birine bazan büyük zararlar veren rekabet hissi hakimdir. Halbuki, kooperatifler kendi cinsinden evvel diğer teşekküllerle rekabet edecek yerde mümkün olduğu kadar birleşme siyasetini takibediyor.

«Bunlardan başka, kooperatif şirketleri bir işte sermayenin hakim olmasına müsaade etmemekte ve o işi yalnız başının sermayenin istismar etmesinde bir muvaffakiyet beklememektedir.

«Kooperatifler sermayenin bütün şerikler menfaatine işlemesini düşünür. Bu itibarla sermayenin hakiki bir dostudur. Kooperatif zihniyeti yem bir cemiyetin sermayeye ihticacı bilhassa bilir; bunu takdir eder ve bunun için de kendi sermayesini biriktirmeğe çalışır. Sermayeye muayyen bir fiat verir. Fakat, sermayeye işi meydana getirmiş olmak vesilesinden dolayı hakimi mutlak olarak hükmetmek hakkını vermez. Buna rağmen, hakikatte kooperatiflerin teşekkülü için ve vaki olmakla beraber iktisadi kooperatif zihniyeti gayri meşru mikyaslarla istismar edici sermayenin diktatörlüğünü kabul etmez. Fakat bunun yerine de amelinin, ve geniş manasile diğer müstahsillerin diktatörlüğünü koymak tasavvurunda değildir. Müstahsil ve müstehlikelerin menfaatleriyle umumun menfaati arasında hiç bir fark görmemektedir. Binaenaleyh, müstahsillerle müstehlikler ve sermayedarlar da kooperatifçiler arasında hiç bir ziddiyet tasavvur etmediği gibi bilhassa bunlar arasında hiç bir içtimai sınıf mücadelesi olmasını istemez.

«Kooperatiflerden iktisadi faydalar ile beklediğimiz içtimai olan terbiyenin ehemmiyeti de büyüktür. Çünkü kooperatifler birleşme, beraber çalışma müesseseleridir.

«Bundan dolayıdır ki, cemiyetimiz mektep kooperatiflerinin intişarına çalışacaktır. Aynı zamanda vatandaşlar arasındaki tesanüdü de hazırlayacak olan bu kooperatiflerin zi-

raat ve şehir mıntakalarına göre mekteplerde yukarıda saydığımız iktisadi şekilleri içinde bilhassa ilk ve orta mekteplerde mektep müzeleri, kütüphaneleri, ilmi alat ve edevat temini, bedeni terbiye, musiki, gençlik ve tiyatro eğlenceleri esaslarının taammümünü Cemiyetimiz ehemmiyetle takip edecektir. Buraya kadar izah ettiklerimiz, kooperatif teşkilâtını siyasi gayelere vasıl olmak için değil, iptisadi zaruretler için kabul ve teşvik eden (iktisadi kooperatifçilik) çerçevesi dahilindedir.

«Kooperatifçilikte takibettiğimiz kooperatiflere serbest girme ve çıkma ve tedrici tekamül ile ısınıp alışma yerine kooperatifleşme ve bütün müesseseleri fertleri kooperatifleştirmek gibi kolektivizme giden ve mülkiyet hakkını selbeden sistemi memleketimize muzır addediyoruz.

«Memleketimizde mevcut halk tabakalarının hukukuna hürmet etmekte ve onların ancak serbestçe iktisadi teşkilâta girmelerinde fayda gören ve bunun için çalışacak olan Cemiyetimiz kolektivizme yer hazırlamak için uzaklardan ve dolaşık yollardan çalışmayı hiç bir zaman tasvip etmiyecek ve lüzumuna göre bunlarla mücadele edecektir.

«Zira;

«1 - (İktisadî Kooperatifçilik); İmar kuvvetini haiz ve yapıcı olduğu halde kolektivizm yıkıcıdır. Kolektivizm; bütün istihsâl vasıtalarını ve kuvvetlerini cemaat menfaatine ve namına istimlâk ve istimâl ederek fertlere ancak nefes alacak kadar yaşamak imkanı bırakır. İnsanlığın mevcut olduğu günden beri fitri ve ayrılmaz bir yaşama şartı olan mülkiyeti fertlerin elinden alarak sanki cemaat namına sun'î surette temlik eder ve fertleri mevhum bir cemaatin esiri yapar.

«2 - (İktisadî Kooperatifçilik); cemiyeti beşeriyetin bu günkü kadrosu dahilinde tekamül edebilecek bir Şirket sistemi kurmak ister. Kolektivizme ise bugünkü iktisadi vaziyetten istifade ederek bir taraftan cemiyetin şeklini değiştirmeye, diğer taraftan da vaziyete hakim olarak mülkiyeti kaldırmağı düşünmektedir. Halbuki, iktisadî kooperatifçilik bütün şeriklerin kendi rızaları ile vücade getirdikleri bir

harekettir. Serbest teşebüslerin bir eseridir. Birleşmeği kuvvetlendirmeye kanaatlerde inanma husulüne bağlı görür; onun yanında kolektivizm teessüs edebilmek ve yaşayabilmek için cebri kuvvet istimalini tasavvur eder.»

Görüldüğü gibi beyannamede, kooperatifçiliğin fertlerin serbest iradesine dayanan, gönüllü bir müesseseye olduğu sosyalizm veya kolektivizmle ilgisi bulunmak şöyle dursun bunların tamamen birbirine zıt müesseseler olduğu ve ancak Hür rejimlerde (demokrasilerde) Söz konusu olabileceği ilmi bir şekilde anlatılmaktadır.

Daha sonra **Türk Kooperatifçilik Kurumu** adını alan ve 1933 yılının Aralık ayında Ankara'ya taşınan Cemiyetin kurucuları şunlardır : Darülfünun Emni (Üniversite Rektörü) Profesör **Muammer Raşit (Seviğ)** (1885 - 1973), Muğla Mebusu ve Yazar **Yunus Nadi (Abaloğlu)** (1880 - 1945), Profesör **Hasan Tahsin (Avni)** (1876 - 1945), Profesör **İbrahim Fazıl (Pelin)** (1886 - 1944), Profesör **Mustafa Zühtü İnan** (1878 - 1970), Profesör **Münür (Serin)** (1885 - ?), Profesör **M. Mithat (Metya)** (1881 - 1956), Doçent **Muhlis Ertem (Ete)** (1904 - 1975) ve İstanbul Mebusu ve yazar **Alaettin Cemil (Topçubaşı)** (1889 - 1961).

Kurucu İdare Heyetinin Reisi **Muammer Raşit (Seviğ)**, Umum Katip **Alaettin Cemil Topçubaşı** idi.

Kurumun ilk tüzüğü, büyük fransız kooperatifçisi Profesör **Charles Gide**'in (1847 - 1932), ölümünden bir yıl önce, İsviçre'nin **Basel** şehrinde kurduğu «Institut International d'Etudes Cooperatives»in statüsü örnek alınarak, kuruculardan **Alâettin Cemil Topçubaşı** tarafından" hazırlanmıştır. Cemiyetin kuruluş maksadı, «**kooperatifçilik hakkında ilmi esaslar dahilinde incelemeler yapmak ve Türkiye'de kooperatifçilik fikrini yaymak ve yerleştirmek**» olarak tesbit edilmiştir.

Anlatıldığına göre Atatürk, tarihte (1931) İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**'yı (*) görevlendirmiş, o da İstanbul Milletvekili **Alaettin Cemil Topçubaşı**'yı Üniversite çevreleriyle görüşmek için İstanbul'a göndermiştir. Sonunda adı geçenle milletvekili arkadaşı **Yunus Nadi Ahalloğlu** ve başta Rektör olmak üzere yedi üniversite hocası **Türk Kooperatifçilik Cemiyetini** kurmuşlardır⁽⁴⁴⁾

Cemiyetin kurulması konusunda tanınmış kooperatifçilik yazarı **Remzi Saka** (1894 - 1981) ise şu bilgiyi vermektedir :

«Gerçek Türk Kooperatifçilik derneğini 1931 yılında İstanbul Üniversitesi Profesörleri kurmuştu. Kuruluşun öncülüğü ile de İstanbul Üniversitesi yine gerçek Türk Kooperatifçilik tarihinin şeref sahifelerine yerleşmişti. Fakat Profesörleri **Atatürk** uyarıyordu. **Atatürk**'ün ilham kaynağı da 1929 dünya krizinin memleketimizdeki akisleri olmuştu. Siyasi ihtiraslar da akisleri sokağa düşürmüştü. Sokaktaki sesleri zaptiye değil ve fakat iktisat tedbirleriyle düzenlemeyi ve **Atatürk**'e şüphe yok, o tarihteki Dahiliye Vekili **Şükrü Kaya** teklif etmişti. Türk Kooperatifçilik Derneği, bu teklifin ilk olumlu mahsulü olmuştur.⁽⁴⁵⁾

(*) **Şükrü Kaya** (1882 - 1959) iktisadi ve içtimai konuları bilen bir Devlet ve fikir adamı idi. Kendisi, **Ahmet Muammer (Kardaş)** (1875 - 1928) ile birlikte **Charles Rist ve Charles' Gide**'in «Histories Doctrine Economique» adlı eserini «Fizyoksatlardan Günümüze Kadar İktisadi Mezhepler Tarihi» adıyla türkçeye çevirmiştir. (Bu kitabın ilk baskısı 1321 (1905)'de İstanbul'da Kader Matbaasında dördüncü baskısı 1922 de gene İstanbul'da yayınlanmıştır.)

(44) **Türk Kooperatifçilik Cemiyetinin Beyannameleri**, «Kooperatifçilik» dergisi, sayı 1, sf. 5 - 11, Kasım 1931 - İstanbul;

«**Cemiyet Beyannamesi**», Karınca, sayı 350, sf. 3 - 5, Şubat 1966; Ankara,

M. Cura, a.ge., sf. 69 - 72;

N. Hazar, «Kooperatifçilik Tarihi», sf. 254 - 255; Remzi Saka, «Türk Kooperatifçilik Kurumu», Karınca, say. 372, sf. 2 - 5, Aralık - 1967 - Ankara.

(45) **R. Saka**, «Türkiye'de Tarım Kooperatifçiliğine Uygulanan Sistem», İktisadi Kalkınma ve Kooperatifçilik Semineri Raporları, sf. 62, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını No. 186, Fakülteler Matbaası, İstanbul - 1966.

Türk Kooperatifçilik kurumunun 10 Haziran 1946 gün 3/4325 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, **genel menfaatlere yarar derneklerden sayılması** kararlaştırılmıştır. (46)

Türk Kooperatifçilik Kurumu, 1968 yılında merkezi Londra'da bulunan **milletlerarası Kooperatifler Birliğine (ICA - International Co-operative Allianc'a)** üye olmuştur.

Kurum; Mevlana Celâlettin Rumi'nin torunlarından, İstiklâl Harbinde Mustafa Kemal'in yanında yer almış ve I. dönemden itibaren yedi dönem Kastamonu Mebusu olarak T. Millet Meclisine katılmış **Veled Çelebi İzbudak**'dan (1869-1950) satın alınan arsa üzerinde, kooperatiflerimizin ve kooperatifçilerimizin ortaklaşa başlattıkları bağış kampanyasından elde edilen parayla inşa ettirdiği kendi binasında (Kooperatifler Sarayın'da) çalışmalarını sürdürmektedir.

Kurumun, ilki Kasım 1931 tarihinde çıkmış üç aylık ilmi **«Kooperatifçilik»** dergisi ile ilk sayısı Haziran 1934'de yayınlanan aylık **«Karınca»** dergisi vardır.

Kurumun yayınladığı ilmi kitap ve broşürlerin sayısı 50'yi aşmıştır.

Şimdiye kadar Kurum, millî ve milletlerarası seviyede on ilmi kongre tertiplemiştir. Bu kongrelerin tebliğlerini ve cereyan tarzını içine alan ciltlerle temel eser, Türk Kooperatifçilik edebiyatının malı olmuştur.

Kurum; tarafsız olup hiçbir siyasi görüş ve akıma angaje değildir. Kurum; üyelerinin dini ve siyasi inanışlarıyla ilgilenmez.

Türk Kooperatifçilik Kurumunda Yönetim Kurulu Başkanlığında bulunmuş olup da bugün Tanrının rahmetine kavuşmuş olanlar, ki hepsi de memleketimizin seçkin insanlarıdır, şunlar: Ord. Prof. **Muammer Raşit Sevg** (1885-1973), **Hasan Tahsin Avni** (1876 -1945), **Yusuf Kemal Tengirşek** (1878 - 1969, Dr. **Cevdet Nasuhi Savran** (1988 - 1944) **Cezmi Erçin** (1896 -1940), **Remzi Saka** (1894-1981), **Mümtaz Ök-**

(46) **Türk Kooperatifçilik Kurumu**, başlıklı haber - yazı, Karınca, sayı 292, sf. 2, Nisan 1961 - Ankara.

men (1895 -. 1963), Dr. **Halil Fikret Kanat** (1892 - 1976) ve **Prof. Süheyp, Nizami Derbil** (1898 - 1961). (47)

9 - Kooperatiflerimiz Atatürk'e Nasıl Lâyük Olabilirler?

118 yıllık geçmişi olan Türk Kooperatifçilik. Hareketi büyük mesafeler almıştır. Her türden kooperaflerimizin toplamı 40.000'i bulmuştur. Milyonlarca nüfus ürünlerini bu kooperatiflerde değerlendirmekte veya geçimlerini buralardan sağlamaktadır. Kooperatiflerin, değerleri milyarlarla ifade edilebilecek depoları, fabrikaları, işletme ve idare binaları vardır. Yalnız tarım satış kooperatifleri; faaliyet konularına giren ürün çeşitlerinin ihracatında, toplam ülke ihracatının % 24'ünü gerçekleştirmektedirler. (48)

Okullara kooperatifçilik dersi girmeğe başlamıştır. Bazı üniversite ve yüksek okullar «Kooperatifçilik Enstitüleri» teşkil etmişlerdir.

Bütün bunlar az gelişmeler olmamakla birlikte, kooperatifçiliğimizin **Atatürk**'ün arzuladığı seviyeye, ki bu aynı zamanda «muasır medeniyet seviyesi» demektir, ulaşılması için daha çok çalışılması, başka bir deyişle Onun «**Öğün, çalış, güven**» öğüdünün eksiksiz yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar sırasında gözönünde tutulması lazımgelen başlıca noktalara dokunmak isteriz.

9.1 - Kooperatifler, kısaca, aynı ihtiyacı duyan kimselerin, bu ihtiyaçlarını el birliği ve karşılıklı yardımla gidermek maksadıyla meydana getirdikleri gönüllü ve demokratik kuruluşlar olduğuna göre, bunların başkalarıyla herhangi bir meselesinin olması ve başkalarına karşı düşmanlık duygusu taşıdıkları düşünülemez.

(47) «**Kooperatifçilik**» dergisi, sayı 9 sf. 13, Temmuz 1939 Ankara;

Remzi Saka, «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Karınca, sayı 372, sf. 4, Aralık 1967 - Ankara

Mustafa Cura, «Türk Kooperatifçilik Kurumu

(48) **Fevzi Çetinkaya**, «Tarım Satış Kooperatiflerinin Kooperatifçilik Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır?», (tebliğ) «Ekonomik. ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası»

Kooperatifler, barış, kardeşlik, dayanışma, karşılıklı saygı ve dostluk yeridir. Bunlar hem ferdi ekonomik seviyenin yükselmesine ve hem de millet iktisadının gelişmesine, hizmet ederler. Bu bakımdan kooperatifçilikte ideoloji yoktur.

Esasen **Büyük Atatürk** de daima kooperatiflerin gelişip kuvvetlendirilmesi gereğini hatırlatmış, bunların millî ekonomimiz içinde layık olduğu yeri olmasını ve Hükümetin de bunu desteklemesini istemiştir.

Bu bakımdan kooperatiflerin «**demokratik halk kooperatifçiliği**» sloganları ile «ortak değer» nazariyesiyle «**Devlet vesayetinde olan ve olmıyan kooperatifler**» ayırımıyla başka istikametlere çekilmesinin yeri ve anlamı yoktur.⁽⁴⁹⁾ Böyle zorlamalar **Atatürk Kooperatifçiliği** ile bağdaşmaz.

Atatürk'ün en azından tasvibini aldığı şüphesiz olan Türk Kooperatifçilik Kurumunun, 2 Ekim 1931 tarihli beyannamesinde belirtildiği gibi **kooperatifler siyasi gayeler için değil iktisadi zaruretler için meydana çıkarlar, kolektifvizme giden ve mülkiyeti ortadan kaldıran sistem memleketimiz için zararlıdır, iktisadi kooperatifçilik, imar kuvvetini haiz ve yapıcı olduğu halde kolektifizm yıkıcıdır, kooperatifçilikte serbest teşebbüs ve inandırma ilkesi hakim olduğu halde kolektifizmde cebir vardır. Charle Gide de «Kooperatifçiliğin Oniki Erdemi»nden birisi olarak aldığı «Mülkiyet Sahibi Olma» bahsinde benzer görüşler ileri sürer.** ⁽⁵⁰⁾

Bunun gibi **demokrasiden yoksun diktatörlük rejimlerinde de gerçek kooperatifçiliğin bulunmadığında bütün Batı Dünyası yazarları birleşirler** ⁽⁵¹⁾

Öte yandan, kooperatiflerin özellikle bizim kooperatiflerimizin Devletin koruyucu kanatlarına muhtaç olduğu da bir gerçektir.

(49) **N. Hazar**, «Gerçek Kooperatif Kavramı» Kooperatifçilik dergisi, sayı 52, sf. 22: 42, Nisan - Haziran 1981, Ulucan Matbaası - Ankara

(50) **Z. F. Fındıkoğlu**, «Kooperasyon Sosyolojisi», sf. 281 - 282.

(51) Misal için bakınız : **Fred Haberi**, «Weg Einer idee » sf. 69-77, Orac - Pietsch Verlaga Viyana 1981.

İşte bu sebeplerden ve geçmişte kooperatiflerin siyasi gayelere ve ideolojik kavgalara alet edildiği dikkate alınarak, şimdiki **Anayasamızdaki Devletin Kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almasını ön gören hükmün muhafazası gereklidir.**

9.2 - «Kooperatifçiliğin Devlet nizamını sağlamlaştırıcı ve ideolojik saplantılara yönelmeği önleyici tarzda gelişmesini temin»⁽⁵²⁾ etmek de lazımdır. Bu hususu sağlayacak yeni Kooperatifler Kanununun çıkartılması yerinde olacaktır. Hatta hükmün Anayasaya konulması da düşünülebilir.

9.3 - **Atatürk'ün köylerde ortaklaş'a tarım makinaları kullanılması** hakkındaki öğütlerin şimdiye kadar layıkıyla uygulanmadığı ve Onun bunu köylülerin ayrılmıyacağı bir adet haline getirilmesi dileğinin gerçekleşmediği bilinmektedir. Bazı tarım kredi kooperatiflerinde denenen bu usulün, israfı önleyeceğini ve verimi arttıracığını göz önünde tutarak genişletilmesi uygun olur. Bu iş için Ayrı «Makina kooperatifleri» meydana getirmek yerine, mevcut kooperatiflerden, tercihan gene tarım kredi kooperatiflerinden faydalanılması en rasyonel yol olur.

9.4 - **Atatürk'te** aşırılık ve israf yoktur. o'nun kurduduğu derneklerden birisinin de. «**Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti**» (13 Aralık 1929) adını taşıdığını ve «**Azami tasarruf şiarı millîmiz olmalıdır**» sözlerini hatırlıyacak olursak, kooperatif adedi bakımından israf içinde bulunduğumuzu anlarız.

1980 sonunda Türkiye'de her çeşitleri kayden 42.724 kooperatif görünmektedir. Ancak bu rakam kontrole muhtaçtır. Henüz faaliyete başlamıyanları, zamanla gayrifaal hale gelenleri süreleri ve fonksiyonları sona erdiği halde kaydı silinmeyenleri bu rakamdan düşmek lazımdır. Böyle bir eleme sonunda faal kooperatif sayısının 20.000'in biraz üstünde olacağı tahmin edilebilir.

Kayıtlı 42,724 kooperatiften 15783 tanesi, tarım kredi, tarım satış, toprak - su, köy kalkınma, orman köy, hayvan-

(52) **Bülent Ulusu Hükümetinin** 1-19-1980 gün ve 17172 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan **programından.**

çılık, pancar istihsal, toprak tarım reformu, çay üretimi ve balıkçılık kooperatifleri olup, tarım kesimine mensuptur. (53) Bunların çoğu köylerdedir ve bir köyde veya bir bir kaç köyü içine alan bir kooperatifleşme alanında birden fazla kooperatif olduğu görülmektedir. kooperatifleşmenin, bizzat kooperatifleşme aleyhinde bir propaganda vesilesi yarattığını bilmeyiz hatırlatmağa lüzum var mıdır?

Özellikle köy kesimindeki kooperatif enflasyonuna son vererek, ileri Batı memleketlerindeki uygulamadan örnek almak suretiyle, **köylerdeki kooperatiflerimizi birleştirmek ve bir tek kooperatifle çeşitli adlar taşıyan öteki kooperatiflerin görevini yüklemek Atatürk'ün iktisat ve kooperatifleşme görüşlerine uygun düşer.** O'nun zamanında çıkartılan ilk zirai kooperatif kanunu olan 1924/498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanununun çok amaçlı bir kooperatif olarak düşünüldüğü de bu görüşün ayrı bir delilidir.

9.5 - **Atatürk**, 27 Ocak 1931 tarihli nutkunda «**Hükümetimizin bu teşebbüsleri takviye etmesi lazımdır**» derken kooperatiflerin her vasıta ile ve bu arada finansman kurumları ile desteklenmesi lüzumuna da işaret etmiş oluyordu. Çünkü, gerekli mali kaynaktan ve bu kaynağı sağlayacak finansman müessesesinden yoksun bir Kooperatif Hareketinin bekleneni vermesi düşünülemez.

Bu sebeptendir ki, kooperatifleşme önem veren, memleketler kooperatiflerin yanında bir de «Kooperatifler Bankası» kurmak ihtiyacını duyuyorlar. Yurdumuzda **kooperatiflerin finansmanı ile meşgul olan müesseseler esasen mevcut bulunduğundan, Türkiye de böyle bir yeniden teşkilatlanmaya lüzum olunmaması** bugünkü kooperatifleşmemiz için bir talih sayılabilir.

Atatürk döneminde «**Tarım Kooperatiflerinin Ana Bankası**» olduğu **resmen kabul** ve ilân edilen (*) **T.C. Ziraat**

(*) Bu arada yukarıda gösterilen 1929/1470 sayılı Kanununun 20. maddesi 31.10.1936 gün ve 6/3435 sayılı Başvekalet yazısıyla T. Büyük Millet Meclisine sunulan 3202 sayılı Kanununun Esbabı Mucibesi ve bu Kanununun, 1979 /2227 sayılı Kanunla değiştirilen 1. maddesi

(53) «**Türk Kooperatifçilik Kurumu**» adlı broşür, Türk Kooperatifçilik Kurumu yayını No. 10, Ulucan Matbaası- Ankara 1981.

Bankasının bugünkü kanunu bütün tarım kooperatiflerini kredilendirmeye elverişlidir.

Esnaf, Küçük Sanat ve Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin bankası **Türkiye Halk Bankasıdır.**

Yapı Kooperatiflerinin finansmanı **T. Emlak Kredi Bankası**'na verilmiştir.

Turizm kooperatiflerini kredilendirmek **Turizm Bankası**'nın, görevidir.

Pancar istihsâl kooperatiflerinin bankası **Şekerbank**'tır.

Başta tüketim kooperatifleri olmak üzere, **her hangi bir yerden kredi alamıyan kooperatiflerin de bir bankaya bağlanması Atatürk'çü Kooperatif Politikasının amaçlarından olmalıdır.**

Bu arada, başlangıçta kooperatif Şirketini arada, 1914 tarihinde Aydın'da, yarısı 20 çiftçi ve yarısı Ziraat Bankasınca taahhüt edilen 50.000.- lira nominal ve 10.000 lira Ödenmiş sermaye ile kurulan Milli Aydın Bankasını kuvvetlendirerek kooperatiflerin finansmanında etkili hale getirmek düşünülebilir. Ziraat Bankası hisseleri 1918 yılında adı geçen Kooperatif tarafından satın alındığından Milli Aydın Bankası bu vasfıyla ve tarihi fonksiyonu itibarıyla esasen tipik bir Kooperatifler bankasıdır.

Statülerinde tarıma kredi açabileceği yazılı bulunan **Manisa Bağcılar Bankası** (1917) ile **Akhisar Tütüncüler Bankası** (1924) (*) için de aynı şeyleri söylek mümkündür. (54)

Bundan başka, yukarıda adları geçen kooperatifler **bankalarını kaynaklarının kuvvetlendirilmesi** ve ticaret bankalarının tarım kesiminde topladığı paraların bir kısmını koope-

(*) Manisa Bağcılar ve Akhisar Tütüncüler Bankalarının, son zamanlarda bünyeleri değiştirilmiş adlarında küçük değişiklikler yapılmıştır.

(54) **M. Yiğiter**; a.g.e., sf. 57 - 60;

Dr. Y. S. Atasagun, «Türkiye'de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası» sf. 135-144 Kenan Matbaası, İstanbul - 1943

ratiflere ve tarıma ayrılması ve bunlara açılacak kredilere **indirimli faiz** uygulanması âdil bir davranış olur.

9.6 - Kooperatiflerimizi **Atatürk**'e layık bir hale getirmek ve dolayısıyla bu alanda O'nun özlediği «**Muasır Medeniyet Seviyesinin Üstün çıkartarak**» için Türk Kooperatifçili'ğini bütün müesseseleri kurup tamamlamak lazım gelir. Bu arada alınacak tedbirler şunlar olabilir :

9.6.1 - İlkokuldan başlamak üzere **her derecedeki öğretim kurumlarının ders programlarında kooperatifçilik ders ve bahislerine yer verilmelidir.**

9.6.2 - 1969/1163 sayılı Kooperatifler Kanununun da öngörülen «**Millî Kooperatifler Birliği**» (Md. 77) ve «**Türkiye Kooperatifler Danışma Kurulu**» nu (Md. 80) bir an önce kurup işletmek gereğidir.

9.6.3 - Alman Denetleme Kooperatifleri (Prüfungsverbande) örneği gözönünde tutularak **kooperatiflerin denetiminin**, finansör bankalar dışında **kendilerinin kurup ortak olacakları bir kuruluş tarafından yapılması** için gerekli kanuni düzenlemeler getirilmelidir. ⁽⁵⁵⁾

9.6.4 - Kooperatiflerin sicil ve arşivlerinin tutulmasını sağlamak üzere «**Millî Kooperatifler Arşiv ve Sicil Dairesi**» kurulması işi gerçekleştirilmelidir. ⁽⁵⁶⁾

9.7 - Atatürk'ün direktifi ile kurulan Türk Kooperatifçilik Kurumunun ilmi inceleme, araştırma eğitim çalışmalarının Devletçe manen ve maddeten desteklenmesi ve genel bütçeden yardım alınması sağlanmalıdır.

(55) **Dr. Heinrich Meyerholz**, «Raiffeiri Genossenschaft'en», sf. 14 - 16, Neuwied - 1964.

Rechtsanwalt **Ego Metz**, «Kontrol System der Genossenschaften und die Rolle dieses Systems zur Entwicklung der Genossenschaften in Federal Deutschland» (tebliğ), sf. 29 - 30, «Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası

(56) **Maurice Colembain**, «Türkiye Kooperatifleri Hakkında Rapor ve Kanun Tasarısı», sf. 29-38, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Yayını, Ankara - 1950.

N. Hazar, «Millî Kooperatifler Arşivi İhtiyacı», Karınca, sayı 521, sf. 17 -19, Mayıs 1980 - Ankara.

10 - Sonuç

Temeli XIII. yüzyılda başlayan Ahi geleneğine ve günümüz de köylerimizde yaşayan imece adetine dayanan Türk Kooperatifçilik Hareketinin **Mithat Paşa**'dan sonra ikinci büyük önderi **Mustafa Kemal Atatürk**'tür.

İstiklâl Harbinin başlangıcında Türkiye'de hemen hiç bir kooperatif bulunmuyordu. Birinci Dünya Harbinin getirdiği güçlükler ve Anadolu ve Trakyanın büyük bir kısmının düşman işgaline uğramış olması, Harbin ilk yıllarında mevcut satış ve tüketim kooperatiflerini de ortadan kaldırmıştır. Bu sıralarda Kooperatifçilik fikir ve şuurunun halk tarafından benimsendiği ve aydınlarca bilindiği ise ileri sürülemez.

Böyle bir ortamda, kooperatifiçiliği milete anlatacak ve bunun mücadelesini yapacak siyasi iktidar sahibi, millet tarafından sevilen ve sözü dinlenen büyük bir şahsiyete ihtiyaç vardı. İşte bu şahsiyet Mustafa kemal Paşa olmuştur.

Atatürk askeri zaferlerin yeterli olmadığını bunun getirdiği, avantajları korumak ve kuvvetli bir bünyeye sahip olmak için iktisadi zaferlere ihtiyaç olduğunu hatırlatarak, Milli Mücadelenin sonuçlanıp vatan topraklarının kurtarılmasından, hemen sonra iktisadi, alanlara yönelmiştir. Bu iktisadi alanın içinde O'na göre, kooperatifçilik de yerini almalı idi.

1923 yılına girildiğine bir yandan **Gazi Mustafa Kemal**'in başında bulunduğu Ankara, Hükümetince «Kooperatif Şirketler»i ile başlatılan propaganda kampanyası, bizzat Atatürk'ün öğüt ve direktifleriyle fiil sahasına intikal etmiştir. Bir sıra kanunlar ve nizamname gibi aynı kuvvette başka mevzuat çıkartılmış, Harpten önce mevcut olan kooperatiflerin bir kısmı canlanmağa başlamış ve yeni yeni kooperatif filizleri yurdun her yanında yeşermeye başlamıştır. Kanunlarla kooperatiflere vergi bağışıklıkları başta olmak üzere himaye tedbirleri getirilmiştir. Kooperatiflerin finansmanı için yeni bankalar meydana getirilmiş ve eskilerinin kaynakları güçlendirilmiştir.

Bugün her çeşitten binlerce kooperatif Türkiyenin ekonomik hayatında önemli roller oynamaktadır. 10 milyonu

aşkın nüfus, geçimini kooperatifler sayesinde “Sağlamakta veya ürünlerini bu kooperatiflerde değerlendirmektedir. İştigal konularına giren tarım ürünlerinin dörtte birini kooperatiflerimiz ihraç etmektedir. Artık **Kooperatif Kesimi**, ülke ekonomisinde Kamu ve özel Sektörün yanında **Üçüncü Sektör olmuştur**.

Eğer bugün Kooperatifçilik ilkesi Anayasaya girmişse, özel bir Kooperatifler Kanunu varsa, yüksek öğretim kurumları kooperatifçiliği ders programına alıyorsa, kooperatifçilik fikrini yaymakla görevli bir Türk Kooperatifçilik Kurumu başarılı çalışmalarını sürdürüyorsa, kooperatifçilik konusunda yüzlerce kitap ve dergi yayınlanmışsa, bunların hepsi Atatürk’ün başlattığı ve ömrünün sonuna kadar arka çıktığı ve teşvik ettiği şuurlu ve vaansever bir kooperatifçilik politikasının sayesinde olmuştur.

Atatürk yalnız **Türk Kooperatifçiliğinin koruyucusu** olmamış, aynı zamanda **kurucusu** da olmuştur. örnek çiftçilik yapmak ve birisi tarım kredi ve ötekisi tüketim olmak üzere iki kooperatifin **Kurucu Ortağı** olmak suretiyle O, milletine gidilecek yolu göstermiştir. **Atatürk’ün Türk Kooperatifçiliğine yaptığı yardım ve hizmeti şükranla anmak bir ödevidir.**

O’nun özlediği «**Muasır Medeniyet Seviyesinin Üstüne Çıkmak**» için kooperatifçilik alanında daha yapılacak çok işler vardır. Devlet olarak, millet olarak, parlamento olarak, hükümet olarak, öğretim kurumları olarak da kooperatifçilik ülküsüne inanmış aydınlar olarak bu konuda hepimize görevler düşmektedir.

BİBLOGRAFYA

1. **Prof. Dr. A. Afetinan**, «M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım», Devlet Kitapları «1000 Temel Eser» Yayınları, Birinci basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul - 1971.

2. **Kemal Arıburnu (Derleyen)**, «Atatürk'ün Milli Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri», T.C. Ziraat Bankası yayınları No. 1, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, İstanbul - 1973.

3. **Dr. Yusuf Saim Atasagun**, «Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888 - 1939» Kenan Basımevi ve Kliše Fabrikası İstanbul - 1939.

4. **Dr. Yusuf Saim Atasagun**, «Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939» Kenan Matbaası, İstanbul-1940.

5. **Prof. Dr. Mustafa A. Aysan**, «100. Doğum Yıldönümün de Atatürk'ün Ekonomi Politikası», Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Yayını No. 3, İkinci baskı, Met-er Matbaası, İstanbul - 1980.

6. **Mustafa Cura**, «İhtikara Karşı İstihlak Kooperatifleri», Türk Kooperatifçilik Kurumu yayınları No. 12, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., Ankara 1956.

7. **Prof. Dr. Neşet Çağatay**, «Bir Türk Kurumu Olan Ahilik», Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları 123, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara -1974.

8. **Prof. Dr. Feridun Ergin**, «Atatürk zamanında Türk Ekonomisi», Yaşar Eğitim ve Kültür Yayınları No. 1, Duran Ofset Matbaacılık A.Ş. İstanbul -1977.

9. **Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu**, «Kooperasyon Sosyolojisi», İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını No. 198, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1967.

10. **Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, «Türkiye'de Kooperatifçilik, Tatbiki Sosyoloji Denemesi», İstanbul İktisat Fakültesi yayını No. 63, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1953.

11. **Nurettin Hazar**, «Atatürk ve Kooperatifçilik», Kooperatifçilik dergisi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın Organı, Temmuz - Eylül 1976, Şark Matbaası.

12. **Nurettin Hazar**, «Kooperatifçilik Tarihi», Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, N. 1, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1970.

13. **Nurettin Hazar**, «Tarım Satış Kooperatifleri ve Meseleleri» T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yayınları No. 18, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara - 1964.

14. **Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı**, «Atatürk'ün Tarım ve Kooperatifçilik Konusundaki Fikir ve Görüşleri» Kooperatifler Destekleme Genel Müdürlüğü Yayın No. 4, Ulucan Matbaası, Ankara - 1981.

15. **A. Gündüz Ökçün**, «Türkiye İktisat Kongresi 1923 : İzmir» Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 262, Ankara - 1968.

16. **T.C. Ziraat Bankası**, «100. Yılda. T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik . Çalışmaları . 1863 - 1963» Kooperatifler Müdürlüğü Yayınları No. 17, Apa Ofset İstanbul -1964.

17. **T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü**, 16 numaralı yayın, «Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçilerimiz», 2 Ön-söz ve 22 Makale, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara - 1934.

18. **Türk Kooperatifçilik Kurumu**, «Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası», Yayın No. 42, Ulucan Matbaası, Ankara -1979.

19. **Mennen Yiğiter**, «Genel Kooperatif Tarihi ve Bilgisi», Ulus Basımevi, Ankara -1948.

20. **Dergiler:** Aşağıda gösterilen dergilerin dip notlarında işaret edilen nüshaları.

20.1 - Türk Kooperatifçilik Kurumunun organları üç aylık «Kooperatifçilik» (1931 - 1981) ve aylık «**Karınca**» (1934 - 1981).

20.2 - T. C. Ziraat Bankasının yayın organları aylık «Aylık Mecmua» (1927 - 1933), Üç aylık «**T.C. Ziraat Bankası**». (1946 - 1949) ve üç aylık «**T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Dergisi**» (1964 - 1972) .

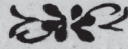
20.3 - **Dr. Yusuf Saim Atasagun**'un çıkardığı aylık «Kooperatif Dergisi» (1946 - 1949).

KİTAPTAKİ RESİMLER

	<u>Sayfa</u>
1 - «Kooperatif Şirketler» Kitabının Kapağı (1923).....	58
2 - Ankara (Memurlar Kooperatifinin ortaklık defterinin ilk sayfası (1925).....	59
3 - Ankara Memurlar Kooperatifinin ilk binası	60
4 - Atatürk, İzmir Ziraat Bankasında (1931).....	61
5 - Silifke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifinin kurulmasıyla ilgili Atatürk'ün dilekçesi (1936).....	62
6 - Tekirçiftliğinin Tarım Kredi Kooperatifi Anasözleşmesinin ilk sayfası (1936).....	63
7 - Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifinin ilk binası (1936).....	64
8 - Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifinin şimdiki binası (1976)	65
9 - Atatürk Tekirçiftliğinde köylülerle.....	66
10 - Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifi binasının Atatürk ünvanını aldıktan sonra resmi.....	67
11 - Kooperatifler Sarayı.....	68

کتابخانه و اسناد مدیریت عمومی کتبخانه : ۲۱

قوتوبه راتیف شرکتلر

قوتوبه راتیف شرکتلرک انوامی، فونڈی، صورت تشکیل و ادارملری
حظنه جیغ «بیرمزک، صفتکارلر مزک و تاجرلر مزک محتاج اولدقلری
معلوماتی محتوی رسالهدر

آتیره — مطبوعات و اسناد کتبخانه مطبعه

۱۳۳۹

(1)

1923 yılında yayımlanan «Kooperatif Şirketler»
kitabının ilk baskısının kapağı

Ankara Memurlar Kooperatifi			
No	İsim	Ortaklık Adı - Tutarı	Ortaklık No - Tutarı
1	Atatürk	6.000.-	1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

(2)

1925 yılında Kurulan «Ankara Memurlar Kooperatifi»nin,
Atatürk'ün 6.000.- Lira Ortaklık
payı yatırarak 1 Sayılı Kurucu ortağı olduğunu
gösteren ortaklık defterinin ilk sayfası.

(3)

1925 yılında Kurulan Ankara Memurlar Kooperatifi'nin
Anafartalar Caddesin'deki ilk binası

(4)

Atatürk, 1931 yılı Ocak ayı sonlarında yaptığı İzmir gezisi sırasında ilk olarak ziyaret ettiği

T. C. Ziraat Bankası şubesinde Müdür İsmail Hakkı Bey'den, Bölgedeki Zirai Kredi Kooperatifleri'nin çalışmaları hakkında izahat alırken.

Silifke Ziraat Bankasına

Merkezi (Tekir Çiftliği) olmak ve Arkarası , Peresenti y Avşar , Karadedeli , Tekir , Tekirkoyuncu , Türkmenli , Türkmenuşağı , Tozara köy-
lerini de ihtiva etmek üzere mantakımızda 2836 sayılı Tarım kredi kooperat
ifleri kanununa uygun bir Tarım kredi Kooperatifi kurmak istiyoruz .

Dileğimiz Bankanızca da muvafık görüldüğü takdirde imzalanmak ü-
zere altı nüsha ana mukavelenamenin itasını Rica eder ve hazırlanacak ana
mukavelenamenin Okonömi bakanlığınca tasdik ve nöterlikçe tescil muamelele
rinin ifası için gereğinin yapılmasını dileriz . 30/6/936

(1)

Tekir Çiftliği Sahibi Kamâl Atatürk

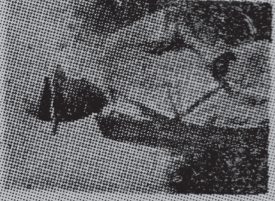
K. Atatürk

(5)

Başta Atatürk olmak üzere kurucu ortakların
Silifke'ye bağlı Tekirçiftliği'nde bir Tarım Kredi
Kooperatifi Kurulması hakkındaki dilekçeleri ve Atatürk'ün Dilekçedeki
İmzası

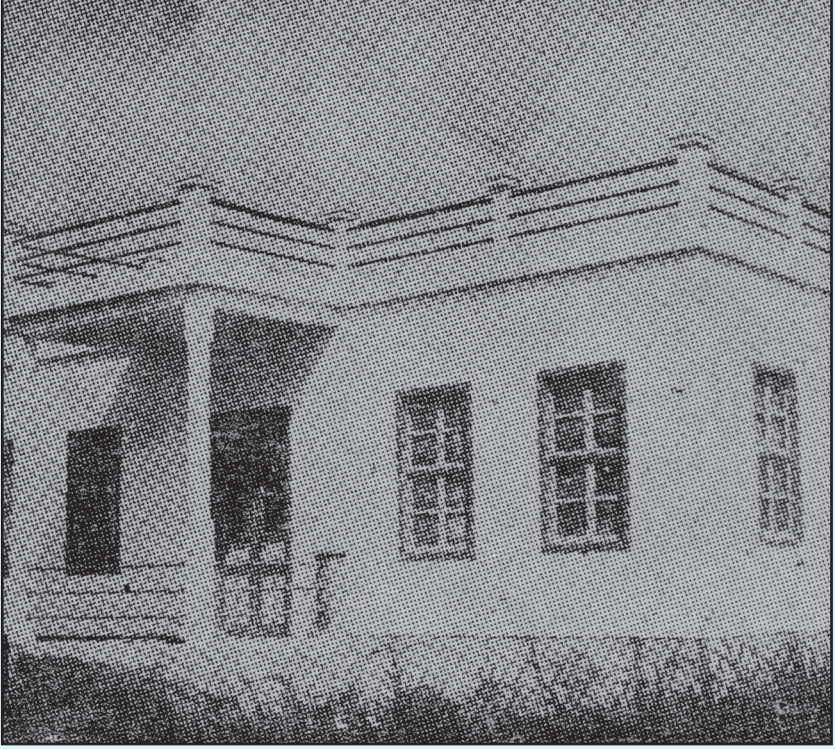
21 / 10 / 1955 tarihli sayı 2830 sayılı tarım kredi kooperatifleri kanununa
 uyarak Atatürk Silişke kurulduğumuz tarım kredi kooperati-
 vimizin yazarlık yazılı ana mülkiyetinin-isi ölküğüp iktidarkilerini ve gerekli
 hallerde isleri geçiren kararını 3 üretilmiş-sine dayandırarak yapılacak de-
 şifeli-konu kayıtlara ve sınırlı tasarruflar kabul ve bu arada ortaklık için aşağıda
 yazılı ortaklık payını verinceği izlenmiştir.

Sıra No	Ortakların adı ve bağlılığı	İmza ve yer	Oturduğu yer	Yatırıldığı ortaklık payının			Ortaklık için vermiş mabud
				Tutarı Lirası	Şerh	Lirası	
1	Kahraman Kocacık			75	150	075	K. Kahraman
2	Mehmet Mehmetoğlu	1107	Tekir Köyü	5	20	010	M. K.
3	Süleyman Ergüder	1112		5	20	010	S. E.
4	Mehmet Mehmetoğlu	1113		5	20	010	M. M.
5	Mehmet Mehmetoğlu	1114		4	80	20	M. M.
6	Mehmet Mehmetoğlu	1115		3	10	15	M. M.

683 Sayılı Silişke - Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperati-
 vinin kuruluş Anasözleşmesinde Atatürk'ün ortaklık yfkem-
 nin bulunduğu sahife.

(6)
 Silişke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifinin kuruluş anasözleşmesinde Atatürk'ün ortaklık
 taahhüdünün bulunduğu sayfa

(7)

Silifke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifi'nin
İlk Binası

(8)

Silifke Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifi'nin
Şimdiki Binası

(7)

Atatürk Silifke Tekirçiftliği'nde hasat sırasında
köylülerle beraber.

(10)

Tekirçiftliği Tarım Kredi Kooperatifi binasının
Atatürk Ünvanını aldıktan sonraki resmi.

(11)

Türk Koopertafçılık Kurumu'nun Ankarada'ki binası
(Koopertatıfler Sarayı).